

84-4
L i

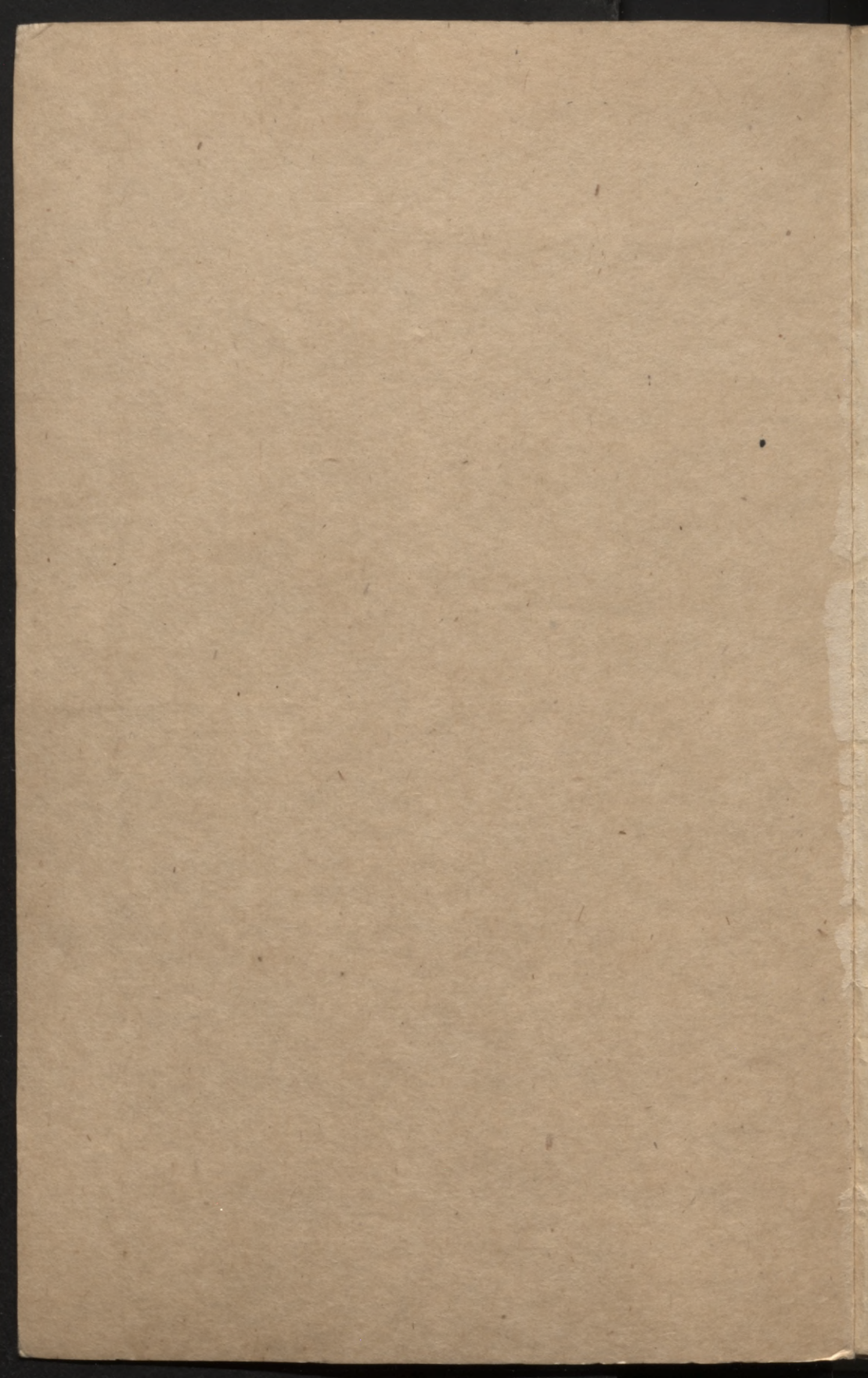
84-4
f 1 n

Prof. K. Dišlers

Sabiedriskie un individuālie elementi tiesībās

Die gesellschaftlichen und persönlichen Elemente
im Rechte

1937

$\frac{84-4}{1}$

Lf $\frac{84-4}{1}$ n

L
Y 34

Prof. K. Dišlers

JANIS DANKS

Sabiedriskie un individuālie elementi tiesībās

**Die gesellschaftlichen und persönlichen Elemente
im Rechte**

1937

Vija Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA

~~83~~ 51 700

0305034118

Prof. K. Dišlers.

Sabiedriskie un individuālie elementi tiesībās.

1. Temas norobežošana.

Tiesības ir sabiedriskās dzīves produkts, jo tiesības juri-
diskā nozīmē mēs atrodam tikai cilvēku sabiedrībā, un sa-
biedrība — vienalga, augsti attīstīta vai primitīva, bez tiesī-
bām nav domājama. Bet sabiedrība savukārt taču sastāv no
indivīdiem; sabiedriskie institūti pastāv ne tikai sabiedrības,
bet arī indivīdu dēļ, un indivīdi nereti pilnīgi apzinīgi piedalās
sabiedrisko institūtu veidošanā. Par sabiedrisko elementu
kādā tiesiskā institūtā es nosaucu veselas sabiedriskas grupas
ietekmi, kas konstatējama šī institūta veidošanā; un līdzīgi tam
— par individuālu elementu sabiedriskā institūtā es apzīmēju
noteiktā veidā konstatējamu atsevišķa indivīda ietekmi
sabiedriska institūta veidošanā. Šī ietekme var būt tieša
un netieša; piem. atsevišķs indivīds varbūt propagan-
dē kāda sabiedriska institūta pārveidošanu (netieša ie-
tekme), un kāda sabiedriska grupa panāk šī institūta pārveido-
šanu tiešas darbības ceļā; piem. kāda liela politiska partija
uzņem institūta pārveidošanu savā programmā un panāk šo
pārveidošanu likumdošanas ceļā (tiešā ietekme). Vai arī ot-
rādi: kāda sabiedriska grupa iesniedz valdībai petīciju par kā-
da sabiedriska institūta grozīšanu (netiešā ietekme), un val-
dība, kur varbūt noteicošais vārds ir vienai personai, izdod
dekrētu vai likumu par šī institūta grozīšanu (šīs personas tie-
ša ietekme). Tālāk, šī ietekme var attiekties kā uz sabiedris-
kā institūta saturu, tā uz viņa formu; tā tad sabiedriskos un
individuālos elementus varam meklēt kā sabiedrisko institūtu
saturā, tā arī viņu formā; pie kam, šķiet, interesantāki un sva-
rīgāki gan būs tie elementi, ko atrodam sabiedrisko institūtu
saturā.

Vispārīgā veidā runājot mēs tikko apzīmējam tiesības par sabiedriskās dzīves produktu. Tāpat, vispārīgā veidā runājot, varam tiesības apzīmēt par sabiedrisku institūtu, un pie tam par vienu no visplašākiem un visvērojamākiem. Bet šādi vispārīga veida apzīmējumi, kā „sabiedriskās dzīves produkts“ un „sabiedriskās dzīves institūts“, nedod gluži nekādu jēdzienu par tiesību būtību (izņemot to, ka tiesībām ir ciešs sakars ar sabiedrību); un zinātniskos apcerējumos, protams, ar šādiem apzīmējumiem nevar operēt. Arī es nebūt nedomāju ar šiem apzīmējumiem turpmāk operēt, — lietoju tos tikai pagaidām, pašā sākumā, pie temas tuvākas apzīmēšanas. Piegriežoties noteikti mūsu temai „sabiedriski un individuāli elementi tiesībās“ tūlīn taču rodas jautājums par tiesību būtību; jo spriest par kāda objekta elementiem, šķiet, varam tikai tad, ja zinām, kas ir pats šis objekts. Protams, tiesības ir jurista zinātnieka pētāmais objekts, pie tam pilnīgi reāls un plašs objekts, un juristiem tā tad vajadzētu dot skaidru, noteiktu un neapšaubāmu vai vismaz grūti apšaubāmu atbildi uz jautājumu: kas ir tiesības. Patiesībā tomēr jurisprudencē izplatītās tiesību definīcijās valda diezgan liela neskaidrība. Pēc valdošajiem teorētiskiem ieskatiem, kas sevišķi izplatīti un uzturēti vācu dogmatiskajā jurisprudencē, tiesības ir normas (t. i. rēgulejoši priekšraksti), kas dotas un spēkā uzturētas no valsts varas. Lai minam tikai pāris piemērus. F. Rēgelsbergers raksta: Šie priekšraksti, nolikumi, normas, noteikumi sastāda tiesības objektīvā nozīmē.¹ Līdzīgi F. Taranovskis: ar tiesībām objektīvā nozīmē tiek saprasta juridiska norma vai juridisku normu kopība.² Arī tie, kas liekas nostājamies uz citāda viedokļa, patiesībā tomēr ļoti drīz nonāk pie tā paša normu jeb priekšrakstu jēdziena. Tā piem, K. Gareis liekas identificējam tiesības (objektīvā nozīmē) ar pašu tiesisko iekārtu, bet tūlīn arī paskaidro, ka ar šo iekārtu viņš saprot rēgulēša-

¹ Krievu tulk. Ф. Регельсбергеръ, Общее учение о правѣ, переводъ подъ ред. проф. Гамбарова. М. 1897. Лpp. 5.

² О. В. Тарановскій, Энциклопедія права. Изд. 2. Берлинъ, 1925. Лpp. 107.

nu ar pavēlēm un aizliegumiem.³ Vācu juristi pie tam parasti tūliņ uzsver, ka tiesiskā iekārta ir spaidu iekārta⁴, vai arī ka tiesību normas ir spaidu normas, t. i. normas, ko valsts vara vajadzības gadījumā uztur spēkā ar dažādiem viņas rīcībā esošiem spaidu līdzekļiem. Šis izplatītais tiesību jēdziens tā tad identificē objektīvās tiesības ar tiesību normām; un tā kā normas savukārt stāv ciešā sakarā ar likumiem, — kā dažreiz mēdz teikt: mūsu modernajos laikos tiesību normas sastāv galvenā kārtā no rakstītiem likumiem (lai gan vēl arvienu atrodamas arī nerakstītas ieradumu tiesību normas), — tad nereti pat juristu starpā sastopam vienkāršoto ieskatu, kas tiesības (objektīvā nozīmē) identificē ar likumiem. Šis ieskats ir pielaižams juristam — praktiķim, likumu pielietotājam praksē, arī komentātoram un šauram dogmatiķim; bet jurists teorētiķis, jurists zinātnieks ar šo ieskatu nevar apmierināties. Pat savas zinātniskās izglītības sākumā jurists, kas ķeras pie tiesību pētīšanas visā nopietnībā, saprot, ka likumos var meklēt tiesības, caur likumiem gan var iepazīties ar tiesībām, bet ka likumi paši vēl nav tiesības; jo ja likumi paši jau būtu īstās tiesības, tad taču juridiskās studijas sastāvētu galvenā kārtā likumu lasīšanā un iztulkošanā, un vienīgā īstā jurisprudencē būtu tikai dogmatiskā jurisprudencē. Šaubas un pārdomas jaunam juristam pētniekam, šķiet, modina arī tas interesantais, bet savādaais fakts, ka jurisprudencē valdošais tiesību virziens jau pašā sākumā dod nevis vienu, bet divus tiesību jēdzienus, proti, sniedz atsevišķus un stipri atšķirīgus definējumus objektīvajām un subjektīvajām tiesībām. Objektīvās tiesības, kā jau redzējām, tiek definētas kā normas vai normu kopība, turpretim subjektīvās tiesības tiek saprastas kā tiesību subjektam (individam vai juridiskai personai) piederoša

³ K. Gareis, Rechtszyklopädie und Methodologie, 5-te Aufl., mit Zusätzen von L. Wenger. Giessen, 1921. Lpp. 18: Das Recht im objektiven Sinne ist die Friedensordnung der äusseren Beziehungen der Menschen und ihrer Gemeinwesen untereinander. Es ist eine Ordnung (norma agendi), eine Regelung (Normierung) mittelst Aufstellung von Geboten und Verboten...

⁴ Piem. Professor Josef Kohler, Einführung in die Rechtswissenschaft, 5-te neu durchgearbeitete Auflage. Leipzig, 1919. Lpp. 1. Die Rechtsordnung ist eine Zwangsordnung; sie unterscheidet sich dadurch von der Ordnung der Sitte und der Sittlichkeit.

vara jeb pretenzija (prasītpēja)⁶, ko šis subjekts var izlietot, vēršot to pret kādu citu tiesību subjektu, kuŗa pienākums ir padoties šai varai jeb pretenzijai. No subjektīvo tiesību viedokļa tā tad starp diviem tiesību subjektiem rodas (vai pastāv) attiecība, kas izpaužas varā jeb pretenzijā uz vienu pusi un pienākumā padoties šai varai — uz otru pusi; tāpēc daži juristi pašas šīs attiecības starp tiesību subjektiem sauc par subjektīvām tiesībām.⁶ Uzstādot subjektīvo tiesību jēdzienu, parasti tiek paskaidrots, ka subjektīvās tiesības ir objektīvo tiesību produkts vai arī pastāv uz objektīvo tiesību pamata, pie kam dažreiz tiek uzsvērts, ka objektīvās un subjektīvās tiesības ir savā starpā saistītas kā tiesību divas puses.⁷ Tomēr — ar to taču nav radīts viens tiesību jēdziens. Varbūt, minētie autori (un daudzi citi līdzīgi viņiem) domā par vienām tiesībām, bet runā par divām dažādām pusēm tiesībās (vai arī vienkārši par divām dažādām tiesībām — objektīvām un subjektīvām), un katrā ziņā nepasaka, kāda ir domāto vienu tiesību īstā būtība. Tā tad, pārbaudot tiesību teorijā atrodamos tiesību jēdzienus ar vienkāršas loģikas līdzekļiem, jāatzīst, ka tiesību teorijā vēl arvienu tiek uzturēti spēkā divi dažādi tiesību jēdzieni, katrs ar citādu saturu: a) objektīvās tiesības ir normas (priekšraksti, pavēles, aizliegumi), un b) subjektīvās tiesības ir subjektam pieeroša vara, pretenzija, zināmas attiecī-

⁵ Piem. О. В. Тарановскій, о. с. Ipp. 108: Притязаніе, которымъ надѣляется насъ норма права, представляетъ собою право въ субъективномъ смыслѣ.

K. Gareis, o. c., Ipp. 19: Die Gebote und Verbote bewirken Einschränkungen der Willenssphären und erreichen damit, daß für die einzelnen Menschen und Gemeinwesen — als ein Produkt des objektiven Rechts — das Recht im subjektiven Sinne (facultas agendi, die Befugnis, Berechtigung) entsteht.

⁶ J. Kohler, o. c. Ipp. 6: Recht im subjektiven Sinne ist die subjektive Beziehung, die von der Rechtsordnung als unverletzlich erklärt wird. Tāpat Ipp. 12: Das subjektive Recht ist eine von der Rechtsordnung geheiligte und geschützte Beziehung.

⁷ Regelsberger, o. c., Ipp. 6: Признанныя и защищенныя правомъ сферы власти — право въ субъективномъ смыслѣ... Предписаніе права, правомочіе, юридическая обязанность стоятъ въ тѣсной связи между собою. Первая образуетъ объективную, послѣдняя — субъективную сторону пѣлаго понятія о правѣ.

bas starp tiesību subjektiem u. t. l. Bet norma taču ir pavisam kas cits nekā vara, pretenzija vai attiecība starp individiem. Kā redzams, šis konstatējums neatvairāmi mudina uzstādīt jautājumu: Vai tad patiešām ir divas pēc būtības dažādas tiesības? Ja tā, tad tas skaidri un noteikti tā arī jāpieņem un, piem., runājot par kādiem elementiem tiesībās, tūlīt arī jāmin — kādas tiesības — objektīvās vai subjektīvās — tiek domātas. Jeb varbūt patiesībā ir tikai vienas tiesības? Bet tādā gadījumā objektīvo un subjektīvo tiesību būtība ir viena un tā pati; un jurista pētnieka uzdevums tādā gadījumā ir — pārbaudīt objektīvo un subjektīvo tiesību līdzšinējos parastos jēdzienus, lūkot noskaidrot tiesību jēdziena definīciju. Kāpēc jurisprudences līdz šim nav piegriežusi minētajam uzdevumam vajadzīgo vērību, šķiet, vismaz daļai, izskaidrojams ar to, ka jauno laiku tiesību zinātnē valdošais virziens allaž ir bijis dogmatiskais, bet dogmatiskā jurisprudences, kas tā tad galvenā kārtā ir veidojusi tiesību zinātnē valdošos jēdzienus, ir taču vispirms tehniska rakstura zinātne, kas teorētiskos jautājumus ir vai nu pilnīgi atstājusi novārtā, vai ierādījusi tiem samērā mazāk svarīgu vietu. Dogmatiskā jurisprudences ir ļoti labi apmierinājusi praktiska rakstura vajadzības attiecībā uz likumu pielietošanu, kōdeku izveidošanu, sistematizēšanu u. t. l., un šinī ziņā viņas nopelni ir lieli un paliekoši. Protams, viņa nav bez nopelniem arī tiesību teorijā; bet juristi pētnieki, kas meklē pēc tiesību būtības, nav apmierinājušies ar dogmatiku veidotās tiesību teorijas mācību par tiesībām kā normām. Tā piem. prof. J. Petražickis meklē tiesību būtību individuālo tiesiskajās (imperatīvi-atribūtīva rakstura) emocijās; prof. R. Stammlers galveno nozīmi tiesībās piešķir gribas elementam u. t. l.

No šīm īsajām iepriekšējām piezīmēm, šķiet, izriet secinājums, ka mūsu temu — par sabiedriskajiem un individuālajiem elementiem tiesībās — pamato tiesību ciešais sakars ar sabiedrību un individiem; bet savukārt šī tema attaisno mēģinājumu — varētu pat teikt: prasa mēģinājumu — noskaidrot tiesību būtību pilnīgāki un noteiktāki, nekā tas ir darīts līdzšinējā tiesību teorijā.

2. Gribas un emōciju elementi tiesībās.

R. Stammlers kādā no saviem jaunākajiem darbiem⁸ dod sekojošu tiesību definīciju: So ist das Recht das unverletzbar selbstherrlich verbindende Wollen. Atlaižot šinī definīcijā paskaidrojošos vārdus nost un atstājot tikai viņas būtisko saturu, iznāk: das Recht ist Wollen, burtiski tulkojot: tiesības ir gribēšana. Kā redzams, šis tiesību jēdziens ir gluži citāds, nekā iepriekš minētais valdošais tiesību jēdziens, pēc kura tiesības tiek identificētas ar normām. Mans nolūks tomēr nav atstātīt un populārizēt R. Stammlera — pēc mana ieskata interesanto, bet bez vajadzības sarežģīto — tiesību filozofiju; arī mans ieskats par tiesību īsto būtību, kā tālāk redzēsim, ir citāds nekā R. Stammlera ieskats. Pievedu R. Stammlera tiesību definīciju tāpēc, ka tā ir viena no visjaunākām tiesību teorijā, un R. Stammlers pats ir viens no ievērojamākiem jauno laiku patstāvīgiem pētniekiem tiesību zinātnē. Bez tam: gribas elements bez šaubām ir tiesībām immanents un ievērojams; un es šo elementu gribu izlietot kā pāreju uz tā tiesību jēdziena noskaidrošanu, ko es ieskatu par pareizāko. Tiesību ciešais sakars ar gribu redzams kaut no tā, ka tiesības rēgulē cilvēku izturēšanos sabiedriskajā dzīvē, bet psiholoģiski taču šī izturēšanās tiek vadīta no cilvēka gribas. Protams, ka ne Stammlers pirmais ir novērojis tiesību sakaru ar gribu. Patiesībā šī sakarība atspoguļojas jau ļoti vecos ieskatos par tiesībām. Viens no visvecākajiem ieskatiem par tiesībām taču ir tas, ka tiesības ir Dieva griba, ko viņš atklājis cilvēkiem caur priesteriem un valdniekiem. Šis uzskats ir uzglabājies nevien daudzu tautu leģendās, bet atrodams arī vecos dokumentos; piem. Mozus likumi vēl tagad tiek saukti par Dieva baušļiem; un laika ziņā vēl vecākie Bābeles ķēniņa Hammurabi likumi ir pasludināti tautai kā no saules dieva Šamaša saņemti. Hammurabi likumi, kā zināms, iegriezti diorīta stabā; un lai versiju par šo likumu saņemšanu no Dieva padarītu vēl neapšaubāmāku un, tā teikt, reālāku, ķēniņš licis šī paša staba augšgalā mākslinieciskā cilnī attēlot ainu, kas rāda, kā ķēniņš

⁸ R. Stammler, Lehrbuch der Rechtsphilosophie, 1925, lpp. 89.

Hammurabi saņem likumus no saules dieva Šamaša.⁹ Bet nekavēsimies pie šiem austrumu tautu likumiem un piegriezīsimies mūsu jurisprudencē daudz tuvākām un pazīstamākām romiešu tiesībām. Romiešu juristu tiesību uztverē nav grūti saskatīt gribas elementa nozīmi, pie kam tā nav vairs Dieva griba, bet tautas, Senāta, princepsa, vai maģistrātu griba, kas izpaužas tiesībās kā saistoša vara. Interesantu tiesību iedalījumu ar attiecīgiem definējumiem dod Justiniana Institūciju pirmās grāmatas otrā nodaļa. Rakstītās tiesības te sadalītas vairākās grupās: likumi, plēbiscīti, Senāta lēmumi, princepsa pavēles, maģistrātu edikti, juristu atsauksmes. Visskaidrāki, šķiet, gribas elements saskatāms princepsa pavēlēs: quod principi placuit, legis habet vigorem; un pie tā interesants paskaidrojums, no kuŗa izriet, ka princepsa griba pati par sevi nav tiesību pirmavots, bet kļuvusi par tādu tāpēc, ka tauta nodevusi princepsam visu savu varu: cum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem concessit.¹⁰ Diezgan skaidri saskatāms gribas elements arī likumos: lex est, quod populus Romanus senatore magistratu interrogante constituebatur. Tāpat: plebiscitum est, quod plebs... constituebatur. Senāta griba izpaužas Senāta lēmumos: Senatus consultum est, quod senatus iubet atque constituit. To pašu varētu attiecināt uz prētoru ediktiem, kas doti viņu darbības lauka robežās. Bet kā tad nu ar Institūcijās minēto pēdējo rakstīto tiesību grupu — gudrō juristu atsauksmēm (responsa prudentium)? Arī šīm atsauksmēm saistošs spēks, jo tiesnešiem jārespektē šīs atsauksmes. Bet no kurienes juristu gribai, kas izpaužas šinīs atsauksmēs, tāds saistošs spēks, — tas ir ļoti interesants jautājums mums — modernajiem juristiem. Īsumā atbildi uz šo jautājumu varētu formulēt sekoši: pēc būtības te redzam iepriecinošu faktu, ka kultūrālajā Romas valstī atzīta

⁹ Attiecīgie attēli atrodami pat lētos Hammurabi likumu izdevumos, piem. H. Winckler, Die Gesetze Hammurabis, Leipzig, 1905. Tāpat И. М. Волковъ, Законы Вавилонскаго царя Хаммураби. Москва, 1914.

¹⁰ Interesanti atzīmēt, ka tanī pašā laikā ķeizars Justinians pats savā reskriptā kvestoram Tribonianam par Digestu sastādīšanu — atvasina savu varu no Dieva: Deo auctore nostrum gubernantes imperium, quod nobis a caelesti maiestate traditum est...

izglītības un gudrības vara; no formālās puses responsa prudentium iegūst savu nozīmi uz ķeizara pilnvarojuma pamata: quibus a Caesare ius respondendi datum est, qui iuris consulti appellabantur... Tā tad varētu teikt, ka šinī interesantajā tiesību grupā (responsa prudentium) apvienojas juriskonsultu gudrība un ķeizara vara, un abi šie elementi kopā piešķir juriskonsultu atsauksmēm saistošu spēku.

Bet kā tad ir ar nerakstītajām tiesībām, — vai arī tur var saskatīt kādu gribas elementu? Institūcijas saka: Ex non scripto ius venit, quod usus comprobavit; nam diuturni mores consensu utentium comprobati legem imitantur. Parašas iegūst savu spēku un kļūst it kā likumiem līdzīgas caur atzīšanu, kas izpaužas vispārējā lietošanā. Tā tad arī ieradumu tiesībās, lai gan pasīvāki nekā likumos, tomēr izpaužas tautas griba.

Sākot ar romiešu tiesību recepciju vidus laikos un līdz pat 19. g. simtenim no minētajām institūciju formulām, kas definē dažādu tiesību grupu jēdzienus, visplašāki kļuva pazīstama un visbiežāki tika lietota tā, kas identificē tiesības ar valdnieka gribu: quod principi placuit, legis habet vigorem. Sevišķi labi šī formula atbilda 17.—18. g. simteņu absolūto monarhiju apstākļiem, kur patiešām, likās, tiesībām nebija cita pamata un cita avota, kā absolūta valdnieka griba. Jaunu interesantu juridisku konstrukciju ienesa 19. g. simteņa konstitucionālisma periods, kad jurisprudences, sevišķi vācu jurisprudences, izveidoja valsts juridiskās personības teoriju un agrākā absolūtā monarcha vietā nostādīja valsti pašu kā pāri tiesībām stāvošu, juridiski neierobežotu un neierobežojamu tiesību subjektu. Šis jaunais ievērojamais tiesību subjekts — valsts — tika ieskatīts arī par tiesību radītāju, kas tiesību normās izpauž savu gribu; un sevišķi vācu jurisprudences uzturēja spēkā to viedokli, ka īstas tiesību normas ir tikai tās, kas dotas no valsts un aizstāvētas ar valsts spaidu varu. Jauns šinī konstrukcijā bija tas, ka valsts nostādīta par reālu juridisku personu jeb tiesību subjektu, kas rada tiesības un pauž tiesībās savu gribu; citādi palika spēkā analogija ar priekšējā laikmeta tiesību jēdzienu: kā absolūtā monarchijā tiesību

normu saturs ir valdnieka griba, tā konstitucionālā valstī tiesību normu saturs ir pašas valsts griba.

Attīstoties un izplatoties konstitucionālai iekārtai, konstitucionālajā teorijā izplatījās ieskats, ka likumi ir tie normatīvie (tā tad objektīvas tiesības saturošie) akti, kas pieņemti no tautas priekšstāvjiem. Liekot tautas priekšstāvju vietā viņu pilnvaras devēju — tautu pašu, varēja atjaunot institūciju formulu: *lex est, quod populus constituebat*. Tie nu bij 19. g. s. izplatītākie ieskati par tiesībām no gribas teorijas viedokļa: likumos izpaustais tiesību saturs ir vai nu valsts griba, vai tautas griba. Pa lielākai daļai konstitucionālisti aizstāvēja tikai vienu vai otru no šīm konstrukcijām, — visbiežāk to, ka likumos ietverta valsts griba. Teorētiski tomēr bij iespējams valsti un tautu tuvināt, pat bez kādas sevišķas demokratisma tendences, jo valsts no materiālā viedokļa dibināti var tikt saprasta kā politiski patstāvīga tauta. Tā tad, pēc šiem piemēra dēļ minētiem mūsu jaunajos laikos izplatītiem ieskatiem objektīvās tiesības tiek identificētas (vai quasi identificētas) ar gribu — valdnieka, valsts vai tautas gribu. Valdnieka griba pie tam liekas vieglāk saprotama, it kā reālāka; valsts vai tautas griba grūtāki saprotama, it kā nereālāka. Un ja 18. g. s. otrā pusē Russo savā pazīstamajā darbā „*Du Contrat Social*“ daiļrunīgi nostādīja vispārējo gribu (*la volonté generale*) kā īsto tiesiskas iekārtas pamatu, tad simts gadu vēlāk jau varēja sastapt ieskatu, ka šī vispārējā griba esot tikai fikcija.

Nepārbaudīsim šinī vietā, vai valsts jeb tautas griba ir reāla, vai tikai fikcija. Pieņemsim, kaut uz laiku, kā pareizu to ieskatu, pēc kura tiesību saturā izpaužas kāda griba, un palūkosimies, kas ir raksturīgs šādai gribai. Tā ir griba, kas vada un regulē darbību. Bet šāda griba parādās divos veidos: kā instinktīva griba jeb tieksme, un kā saprātīga jeb motīvēta griba. Dzīvnieka darbība jeb izturēšanās tiek vadīta no instinktīvās gribas, cilvēka darbība jeb izturēšanās — no saprātīgās gribas. Protams, arī cilvēkā var parādīties instinktīvā griba, var uzsākt cīņu ar saprātīgo gribu un var pat dažreiz izrādīties spēcīgākā no abām gribām: cilvēks izdara kaut ko, ko saprātīgā griba diktē nedarīt. Tomēr šādi gadījumi ieskatā-

mi kā izņēmumi; ar pārliecību mēs taču uzsveram, ka cilvēks ir saprātīga būtne un vadās savā darbībā no saprāta resp. saprātīgas gribas. Un protams kā griba, kas izpaužas tiesībās vai saistīta ar tiesībām, jāieskata par saprātīgu gribu, jo tiesības taču rēgulē cilvēku izturēšanos.¹¹

Mēģinot definēt tiesības no gribas teorijas viedokļa, varētu varbūt teikt, ka tiesības ir saprāta vadīta griba, kas rēgulē cilvēku izturēšanos sabiedrībā. Varētu jautāt: vai šāds definējums atbilst abiem tiesību jēdzieniem, t. i. objektīvo un subjektīvo tiesību jēdzieniem? Liekas, ka atbilst. Pirmkārt, šī griba norēgulē veselas organizētas individu grupas, lielākas vai mazākas, izturēšanos, ierādot katram pienācīgo vietu, piešķirot katram, kas viņam pienākas; pēc institūciju formulas; uzliek visiem organizētās grupas locekļiem, t. i. sabiedrībā dzīvojošiem individiem par pienākumu honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere. Un otrkārt, individs, realizēdams savu stāvokli organizētajā grupā (sabiedrībā), citiem vārdiem: realizēdams savas subjektīvās tiesības, parāda arī savu gribu a) pieskaņojot savu individuālo gribu tai rēgulējošai gribai, kas noteikusi individu stāvokļus un attiecības sabiedrībā; un b) uzstājoties pret tiem individiem, kas varbūt negrib padoties vispārējai rēgulējošai gribai un nerespektē kāda cita individa tiesisko stāvokli. Tā tad abu veidu tiesībās parādās griba; gan ne viena un tā pati griba, bet divas dažādas gribas: objektīvajās tiesībās izpaužas augstākā (objektīva, neitrāla) rēgulējoša griba, turpretim subjektīvajās tiesībās — atsevišķo individu (subjektīvā) griba. Tomēr abos gadījumos redzam gribu, un gribu tā tad varam ieskatīt kā par objektīvo, tā par subjektīvo tiesību saturu. Varbūt pat varētu mēģināt teikt, ka mums te nav darišana ar divām dažādām gribām, bet ar gribu divās dažādās pakāpēs: objektīvo tiesību augstākā

¹¹ Varbūt var likties drusku savādi, ka es it kā uzveņu jeb pasvītoju tādu acīm redzamu jeb ābece patiesību. Es to tomēr daru apzinīgi; jo, kā vēlāk redzēsim, mans īstais ieskats par tiesībām ir citāds, nekā šeit pašlaik aplūkots. Es ieskatu tiesības par psihiskās enerģijas veidu, un paredzu jebildumu, ka šāds ieskats ir pretrunīgs vai nesaskan ar faktiem; jo enerģiju mēs taču parasti ieskatām par «aklu dabas spēku», tā tad neapzinīgu spēku, turpretim cilvēka rīcība ir apzinīga.

griba, un subjektīvo tiesību pakļautā jeb zemākā griba, kurai jāpieskaņojas objektīvo tiesību augstākajai rēgulējošai gribai.

Pie šāda slēdziena esam nonākuši, vismaz pagaidām, iesākot ar sabiedriskās dzīves aplūkošanu un objektīvo tiesību — kā rēgulējošās gribas — jēdzienu. Bet tiesību pētīšanu vai tiesību būtības noskaidrošanu var iesākt arī ar atsevišķa indivīda tiesisko dzīvi, kur pirmajā vietā stāvēs subjektīvās, ne objektīvās tiesības. Šo ceļu ir gājis profesors L. Petražickis, pilnīgi patstāvīgi izveidojams savu psiholoģisko tiesību teoriju. Negribu šo interesanto teoriju šinī vietā apskatīt tuvāki,¹² atzīmēšu tikai pāris vārdos šīs teorijas raksturīgāko elementu, kas ir ietekmējis arī manu teorētisko juridisko ieskatu izveidošanos. Pie tam interesanti atzīmēt, ka es, lai gan prof. Petražicka skolēns no Pēterpils universitātes, nebiju (un pilnīgi arī tagad neesmu) viņa mācības piekritējs un ilgi biju pārliecināts, ka viņa teorija uz manu zinātnisko darbību nav atstājusi nekādu iespaidu. Un tikai tagad redzu, ka lielā zinātnieka lekcijas tomēr nav pagājušas garām veltīgi, jo atzīstu, un ļoti labprāt atzīstu, viņa ietekmi manos pēdējo gadu meklējumos pēc tiesību būtības.

Profesors Petražickis, kā zināms, par primāro jeb pamatparādību tiesību novadā ieskata atsevišķa indivīda tiesiskās emocijas jeb tiesiskos pārdzīvojumus. Citiem vārdiem, tiesības viņu istajā būtībā viņš meklē individuālajā psihē. Indivīda psihē norisinās dažādas emocijas, kurās izteicas viņa attiecības pret Dievu (religiskās emocijas), pret līdzcilvēkiem, dabu u. t. l. Attiecības pret līdzcilvēkiem tiek pavadītas indivīda psihē galvenā kārtā no divējādām emocijām — ētiskām un tiesiskām. Šīs pēdējas atšķiras no citām emocijām ar to, ka viņas ir imperatīvi-atribūtīva rakstura, t. i. šīs emocijas rada indivīdā tādu noskaņojumu, ka viņš ne tikai jūt pienākumu darīt vai izpildīt kaut ko attiecībā pret citiem, bet gaida arī no viņiem kaut ko. Piem., pilsonis A atzīst, ka viņam pienākas 100 latu no pilsoņa B, bet ka pašam viņam pienākas samaksāt

¹² Tiem, kas vēlas iepazīties ar prof. Petražicka tiesību teoriju, varu ieteikt senātora K. D u c m a ņ a interesanto grāmatu: Profesora J. Petražicka tiesību un valsts teorija sakarā ar mācību par morāli. Rīgā, 1951.

200 latu pilsonim C. Vai arī: pilsonis atzīst, ka viņam nākas maksāt likumīgos nodokļus un pildīt likumīgās publiskās klaušas valstij un pašvaldībai (pilsētas vai pagasta), bet ka pašam viņam savukārt pienākas no valsts vai pašvaldības pabalsts vai palīdzība likumos paredzētos gadījumos. Taisni šāda rakstura tiesiskus pārdzīvojumus, kas norisinās individa psihē, prof. Petražickis atzīst par īstiem, reāliem tiesiskiem fainomeniem, ārpus šiem reāļiem fainomeniem atrodam patiesībā tikai viņu projekcijas, fantasma vai t. l. Piezīmēsim jau šinī vietā, ka arī tie juristi (un tādu taču ir lielais vairums), kas atzīst par pilnīgi reālu ārējo tiesisko uzbūvi — normu sistēmas, likumu kodekus, pašu tiesisko iekārtu, un piešķir šai ārējai uzbūvei daudz lielāku nozīmi nekā prof. Petražickis, — arī tie taču nevar (un negrib) noliegt, ka pilsoņu tiesiskiem ieska-
tiem, tiesiskai apziņai, tiesiskai pārliecībai ir liela nozīme tiesiskajā iekārtā, un laikam gan pat lielākais dogmatīķis un formālists neņemsiēs nopietni apstrīdēt tezi, ka tiesiskās iekārtas īstais un stiprākais pamats ir visumā ar šo iekārtu saska-
noša pilsoņu lielā vairākuma tiesiskā pārliecība. Varbūt ka tiesiskā pārliecība ir kaut kas cits, varbūt kaut kas drusku vai-
rāk, nekā tiesisku emociju grupa; varbūt tas ir tiesisko emociju rezultāts, kas vēl arvienu atrodas individa psihē, bet ir vairāk sagatavots ārējai izpausmei, ir spējīgs aktīvāki izpausties uz ārieni, nekā tiesiska emocija. Šī izpaušanās uz ārieni, šī it kā tiesiskas emocijas realizēšanās (un ne tikai projecēšanās vien) ir tas moments, kur es atrodu emocionālā un gribas elementu kopsakarību (vai pat pilnīgu kopību) tiesībās. Kamēr tiesis-
kā emocija paliek individa psihē gluži tīrā veidā, kā mierīgs tiesisks pārdzīvojums, bez kādas tieksmes izpausties uz ārie-
ni un realizēties, — varbūt emocijai vēl nav nekāda šakara ar gribu; turpretim, ja emocijai pievienojas tieksme realizēties, tūlī parādās un pievienojas gribas elements. Piem., ja pilso-
ņa A psihē norisinās sekoša tiesiska emocija: „man pienākas no B simts latu: ja viņš man atdos — labi, ja ne — es neprasī-
šu, jo viņš atrodas grūtākos apstākļos, nekā es,“ tad, šķiet, šī emocija nav pavadīta no gribas elementa; lai gan varbūt pat te var saskatīt gribas elementu emocijas daļā: „ja neatdos — es

neprasīšu.“ Turpretim ja apmēram līdzīga satura emocija norisinās šādi: „man pienākas no B simts latu; šī nauda man tagad vajadzīga — rīt es viņam to atgādināšu“ — tad gribas elements kā emocijas pavadonis jau skaidri saskatāms. Protams, gribas elements parādīsies uz ārieni pilnīgi reālā veidā tad, kad pilsonis A pieprasīs no B parāda samaksu, varbūt pat iesniegs pret viņu sūdzību tiesā, ja B atteiktos maksāt labprātīgi.

Ar šiem pāris piemēriem es gribēju rādīt, ka tiesībās emocijonālais un gribas elementi ir savstarpēji cieši saistīti. Ja intuitīvajās (iekšējās) tiesībās, kas sastāv no tiesiskajām emocijām, tiesiskiem ieskatiem u. t. l., ir pārsvarā emocijonālais elements, tad tiesiskajā dzīvē — individuālā tiesiskā attiecībā un tiesiskajā darbībā — pārsvarā ir gribas elements. Šī emocijonālā un gribas elementu kopsakarība skaidri redzama vispirms subjektīvajās tiesībās. Bet, šķiet, viņa nav noliedzama arī objektīvajās tiesībās. Aplūkojot gribas teoriju gan pieņemām, ka objektīvo tiesību saturā parādās valsts, valdnieka, tautas, likumdevēja u. t. l. griba; tad tomēr minējām jau arī, ka liela daļa juristu par tiesiskās iekārtas īsto un stiprāko pamatu atzīst pilsoņu (ja ne visu, tad vairākuma) tiesisko pārlicību, — protams, ja šī pārlicība saskan ar tiesisko iekārtu resp. ar objektīvo tiesību galveno saturu. Citiem vārdiem varētu teikt, ka tāda tiesiska iekārta, kas noteikta varas diktētām normām (tā tad no formālās puses tiesiska iekārta, objektīvo tiesību normu sistēma), bet atrodas pretrunā ar pilsoņu vairākuma tiesiskiem ieskatiem un tiesisko pārlicību, ilgstoši nevarēs pastāvēt. Bet pilsoņu tiesiskie ieskati, tiesiskā apziņa un tiesiskā pārlicība, kā jau minējām, balstās uz viņu tiesiskām emocijām; varbūt vēl vairāk: ir šo tiesisko emociju produkts jeb rezultāts. Katrā ziņā, objektīvo tiesību kopumu jeb tā saukto tiesisko iekārtu nevaram ieskatīt par tautai svešu un kaut ko pilnīgi ārēju. Vēsture gan pazīst laikmetus, kad tautām patiešām tikušas uzspiestas svešas tiesības, no kādas ārējas naidīgas varas (svešas tautas, valsts, vai vienkārši iekārtotāju grupas), un šādas svešas tiesības ilgāku vai īsāku laiku palikušas kā gluži ārēja normu sistēma, bez tautas

pašas intuitīvo tiesību elementiem. Tā arī latviešu tautai diezgan ilgi ir nācies dzīvot zem dažādām svešu tiesību sistēmām, kuŗu saturā atrodama attiecīgās svešās varas griba. Bet mūsu jaunajos laikos, šķiet, visās kultūras valstīs atrodam tikai tādas tiesību sistēmas, ko vairāk vai mazāk pamatoti varam nosaukt par nacionālām tiesībām. Izņēmums te nav pat jaunās valstis, kas nodibinājušās pēc pasaules kara, jo tās no savas eksistences sākuma nostājušās uz nacionālas politikas un nacionālu tiesību veidošanas ceļa un īsā laikā paspējušas daudz ko sasniegt. Šinīs nacionālajās tiesību sistēmās objektīvās tiesības (jeb tiesiskā iekārta) balstās uz tautas intuitīvo tiesību elementiem — tiesisko apziņu, pārliecību, tiesiskajiem ieskatiem, kas sakņojas tautas tiesiskajās emocijās. Tā tad arī objektīvajās tiesībās atrodam gribas un emocijonālo elementu kopsakarību. Un šī gribas un emocijonālo elementu ciešā kopsakarība tiesībās ir diezgan viegli saprotama, jo ne tikai tiesiskās emocijas, bet arī tiesību saturā ietvertā vai tiesiskajā darbībā realizētā tiesību subjektu griba ir psihiska parādība. Tādējādi varam teikt, ka tiklab no emociju teorijas, kā no gribas teorijas viedokļa tiesības pašas varam ieskatīt par psihisku fainomenu, kas parādās un attīstās cilvēku organizētā kopdzīvē jeb sabiedrībā.

Tiesību vēsture ir tikpat veca, kā cilvēku organizētās kopdzīves vēsture. Liela daļa no šīs vēstures mums pat nav vēl zināma; bet arī tā daļa, kas ir jau zināma, ir plaša un bagāta. Un lai gan jurisprudences tiesību vēsturei nopietnu vērtību piegriezusi tikai pēdējā laikā (apm. tikai pēdējos simts gados), tomēr šī vēsture jurisprudencei devusi daudz jaunu ievērojamu atziņu. No šīs vēstures, vai pareizāki — no tiesību attīstības gaitas, mēģināsim atzīmēt tikai pāris momentu, kas varētu noderēt tiesību labākai izpratnei un mēģinājumam noskaidrot tiesību būtību. Es pasvītāju: mēģinājumam, jo nebūt neturu sevi par spējīgu veikt visā pilnībā lielo uzdevumu — noskaidrot tiesību būtību.

3. Tiesību rašanās, tiesību radišana un juridiskā tehnika.

Redzējām, ka jau romiešu juristi izšķīra rakstītas un nerakstītas tiesības, saprotot ar pirmajām likumus, Senāta lēmumus, ķeizaru konstitūcijas u. t. l., ar otrajām — ieradumu tiesības. Protams, tā ir tikai ārēja atšķirība, jo likumu, dekrētu u. t. l. teksts, lai viņš būtu iekalts akmenī, iegriezts bronzā, uzrakstīts uz pergamenta vai iespiests uz papīra — ir tikai tiesību ārējais ietērs jeb ārējā forma, un tiesību būtība paliek viena un tā pati, vai viņas rakstītas vai nerakstītas. Šī tiesību šķirošana pēc gluži ārējas pazīmes arī neatbilst savam uzdevumam, jo neuzrāda to atšķirību tiesībās, kādu pie tam domāja romiešu juristi un domā arī modernie juristi. Ja ieradumu tiesības tiek uzrakstītas, tad viņas ar to neklūst par rakstītām tiesībām tādā nozīmē, kā to domāja romiešu juristi, bet paliek ieradumu tiesības, kā bijušas. Romiešu juristu domāto atšķirību jau redzējām: rakstītām tiesībām ir spēks tāpēc, ka viņas nāk no zināma autoritātīva avota — likumdevējas sapulces, Senāta, ķeizara vai t. l., turpretim nerakstītajām (ieradumu) tiesībām ir spēks tāpēc, ka tās ilgā lietošanā no tautas atzītas. Tāpēc, šķiet, būtu pareizāki nerakstīto un rakstīto tiesību vietā lietot apzīmējumus: ieradumu tiesības un likumu tiesības. Arī šie apzīmējumi neskaņ tiesību būtību, bet attiecas uz viņu formālo pusī jeb izcelšanās kārtību, un šim iedalījumam ir savs ģenetisks pamats, jo sabiedriskās kultūras attīstībā vienmēr ieradumu tiesības iet papriekšu un likumu tiesības viņām seko. Dažreiz šī pāreja no ieradumu tiesībām uz likumu tiesībām nozīmē diezgan lielu lūzumu tautas dzīvē, dažreiz turpretim tā notiek pamazām, gandrīz nemanot. Katrā ziņā ir iespējams, ka arī ieradumu tiesības pārvēršas par likumu tiesībām, ja viņas tiek kōdificētas un sankcionētas no valsts varas.

JĀNIS DANKS

Mēs, modernie juristi, kam darīšana gandrīz vai vienīgi tikai ar likumu tiesībām, esam ieraduši skatīties uz šīm likumu tiesībām kā uz īstākām vai vismaz daudz svarīgākām tiesībām, nekā ieradumu tiesības, un šīs pēdējās ignōrējam gan-

drīz pilnīgi. Bet vēsture mums rāda, ka ieradumu tiesību laikmets ir daudz plašāks, nekā likumu tiesību laikmets. Pašlaik pazīstamais vecākais likumu tiesību krājums ir Bābeles ķēniņa Hammurabi kōdeks no apm. 2000 gadiem pirms Kr. Protams, ir iespējams, ka arhαιologi atradīs vēl kādus vecākus likumus; tomēr dažu tūkstošu gadu ilga likumu tiesību laikmets liekas īss salīdzinot ar to daudzu desmit tūkstoš gadu ilgo laikmetu, kad cilvēki dzīvojuši pēc ieradumu tiesībām; jo pēc juristu pamatota atzinuma tiesības ir atrodamas jau visprimitīvākajās kozdzīves formās. Un protams, ka ar Hammurabi likumiem neiestājās likumu tiesību laikmets; šis kōdeks vēl ilgi palika izņēmums; tautu un valstu lielākā daļa turpināja dzīvot pēc ieradumu tiesībām un tikai pamazām pārgāja uz likumu tiesībām. Tāpēc ieradumu tiesībām cilvēces vēsturē ir daudz lielāka nozīme, nekā mums modernajiem juristiem tas liekas; un tāpēc, man šķiet, ieradumu tiesībām arī tiesību zinātnē vajadzētu piegriezt lielāku vērību, nekā tas parasti līdz šim tiek darīts.

Starp vairākiem interesantiem jautājumiem, kas saistās ar ieradumu tiesībām, šinī vietā atzīmēsim vienīgi jautājumu par ieradumu tiesību ģenezi. Mūsu likumu tiesību laikmetā mēs esam pieraduši pie vienkāršotā un trafarētā paskaidrojuma, ka tiesības rada likumdevējs, izdodot likumus. Bet no kurienes un kā rodas ieradumu tiesības? Likumdevēji un likumdošanas process ieradumu tiesību laikmetā nav pazīstami. Leģendas par kādiem gudriem varoņiem, pusdieviem vai dieviem, kas atnesuši tautām kultūras sākumus, mācījuši tikumus un devuši tiesības, — šīs leģendas ir samērā vēla laikmeta refleksijas auglis, kad radās jau domātāji, kas mēģināja atrast izskaidrojumu savā apkārtņē novērotajām parādībām. Šādas leģendas radās pēc tam, kad patriarchālas ģimenes, ģintis un ciltis gadu tūkstošus jau bij dzīvojušas pēc ieradumu tiesībām, apmierinādamās ar vienkāršo izskaidrojumu: tēvu tēvi tā ir dzīvojuši, un tāpat arī mēs dzīvojam. Pēc citāda izskaidrojuma parasti sāka meklēt tad, kad ciltis jeb tautas ar augstāku kultūru sadūrās ar zemākas kultūras grupām, kuŗu iekārta likās

trūcīgāka, parašas mežonīgas u. tml. Novērojot un salīdzinot dažādu cilšu vai tautu kultūru, savu augstāko kultūru, labākos likumus, labāko iekārtu un tiesības (kas viss, protams, tāds bij tikai relatīvi, un nereti tas labais bij labs tikai tāpēc, ka tas bij pašu cilts, pašu tautas piederums) sāka izskaidrot ar to, ka kāda augstāka vara to devusi un mācījusi cilvēkiem, — protams ne visiem, bet tikai šij ciltij vai tautai (jo citām ciltīm un tautām bij citi — sveši dievi). Katrā ziņā, leģendām par mītiskajiem sabiedriskās dzīves nodibinātājiem un likumdevējiem nav nekāda reāla vēsturiska pamata; un nav nekāda pamata apšaubīt jurisprudencē valdošo ieskatu, ka ieradumu tiesības nav „dotas“, nav „radītas“, bet radušās, augušas un veidojušās pašas līdz ar attiecīgo tautu un tās kultūru. Šis ieradumu tiesību rašanās process ir ļoti interesants; viņš ir gan jau pētīts, bet šķiet, ļoti daudz tur vēl interesantas pētāmās vielas var atrast nevien juristi, bet arī psihologi, sociologi, etnografi, kultūrvēsturnieki u. t. l. Atzīmēsim visā īsumā, ka zināmu atslēgu ieradumu tiesību ģenezei dod prof. L. Petražicka emociju teorija. Ir diezgan skaidrs, ka sabiedriskā kopdzīve, arī visprimitīvākā, nav iespējama bez zināmas saskāšanās, ierobežošanas, rēgulēšanas; un cilvēku kopdzīvei pati daba ir likusi pamatu ar to, ka bērni ir vairākus gadus nevarīgi un aizietu bojā (kas draudētu arī visai cilvēku sugai ar iznīcību), ja vecāki — vai vismaz māte — nerūpētos par viņiem. Māte un bērnu grupiņa — lūk dabīgā ģimene, kurai pēc vispārējās rēgulas pievienojas arī tēvs; un jau šinī primitīvajā sabiedriskajā grupā ir katram loceklim sava vieta, un sakarā ar to rodas pirmās primitīvās tiesiskās emocijas. Tāpat tiesiskās emocijas rodas sakarā ar barības iegūšanu: noplūktais auglis, noķertā zivs, nogalinātais dzīvnieks ir mani, un citam „nav tiesības“ man to atņemt. Ar sabiedriskās grupas paplašināšanos līdz patriarchālai ģimenei vai ģintij, ar pirmo ieroču vai trauku izgatavošanu, dzīvnieku pieradināšanu u. t. l. — tiesiskās emocijas attīstās un arvienu vairāk izpaužas noteiktā, šīm emocijām atbilstošā darbībā, un nostiprinās tradīcijās un parašās. Šim procesam nāk par labu tas, ka attiecī-

gā grupa (mednieku, zvejnieku, ganu, primitīvo zemkopju) ir ļoti homogēna, gandrīz bez darba dalīšanas un sabiedriskas diferenciacijas, — visi strādā vienu un to pašu darbu, visi ir vienādā sabiedriskā stāvoklī (izņemot vergus — kas parasti nāk no kara gūstekņiem), visi ir pakļauti cilts vadoņa autoritātei un visi ciena tos pašus cilts dievus un viņu priesterus. Tā ka dzīve (salīdzinot ar tagadējo) rit ļoti gausā tempā, tad gadu simteņi paiet gandrīz bez lielākām pārmaiņām, un paaudze pēc paaudzes turpina dzīvot tāpat, kā ir dzīvojuši „tēvi un tēvu tēvi“. Tradīcijas, tikumi, tiesības tiek rūpīgi glabātas no vadoņa un viņa ģimenes, vai no priesteru kārtas, vai vēlāk dažreiz no zemesīpašnieku šķiras jeb muižnieku kārtas; neredzi arī pašas tautas vēlēti vecākie, kas tomēr parasti nāk jau tikai no dažām „labākām“ dzimtīm, ir tautas nerakstīto parašu, tradīciju un ieradumu tiesību glabātāji. Tiesību glabātāji, protams, parasti uzstājas arī tiesnešu lomā. Pastāv tiesības, tiesneši, veseli tiesiska rakstura institūti, pastāv tiesiskā iekārta, — neviens to nav „devis“ uzreiz, gatavā veidā, — tas viss ir radies it kā pats no sevis, audzis un veidojies un izaudzis kopā ar ģinti, cilti, tautu, lai gan tagadējai paaudzei liekas, ka viss tas „pastāv jau no seniem tēvu tēvu laikiem“ tādā pašā veidā, kā tagad. Un lūk, šis lielā vecuma oreols un tēvu tēvu mantojuma svētums ir tas, kas šīs ieradumu tiesības nostāda relatīvi vēl augstāk un piešķir viņām relatīvi vēl lielāku spēku nekā mūsu modernajām likumu tiesībām. Citiem vārdiem, sabiedrības locekļu tiesiskā pārliecība ir tas avots, kur tiesības smel savu spēku. — Visumā tā tad varam pieņemt, ka ieradumu tiesību laikmetā ne „likumdevējs dod“ tiesības, bet tiesības rodas cilts vai tautas locekļu tiesiskajās emocijās un aug un nostiprinās tautas tiesiskajā apziņā un pārliecībā; citiem vārdiem, te notiek tas, ko vēsturiskā tiesību skola 19. g. s. sākumā izteica pazīstamajā formulā: tautas gars klusībā rada tiesības.

Ja šāds ieradumu tiesību laikmets būtu varējis turpināties līdz mūsu dienām, t. i. ja mums pietiktu ar tādu pašu tiesību rašanās un veidošanās procesu tagadējā attīstītās un sa-

režģitās kultūras, attīstīto zinātņu, filozofijas un teorētisko disciplīnu laikmetā, tad — es iedrošinos apgalvot — mūsu tiesību jēdziens droši vien būtu stipri citāds, nekā tas ir tagad. Ja mēs tagad runājam par tiesību „spēku“, tiesību „suverēnitāti“, tad patiesībā tie mums liekas vairāk tikai figūrāli izteicieni: drīzāk idejas, nekā /patiesās dzīves reālītātes; patiesībā, ja mēs tiesības gribam reāli sev stādīties priekšā, tad mēs viņas tā arī iedomājamies tikai kā normas, t. i. priekšrakstus, kam spēks ir tikai tāpēc, ka aiz šīm normām stāv valsts ar savu reālo varu, suverēnitāti un spaidu aparātu. Turpretim, ieradumu tiesību laikmetā tiesībām patiešām ir pašām sava vara, sava autoritāte, sava suverēnitāte, neatkarīgi no valsts varas; jo tiesības ir vecākas, daudz vecākas par valsti tādā nozīmē, kā modernā valststiesību zinātne to saprot. Un ja ieradumu tiesību laikmets būtu varējis turpināties līdz mūsu dienām, šķiet, mēs nevarētu neredzēt, ka tiesībām patiešām ir pašām savs reāls spēks un reāla autoritāte, un, varbūt, mēs teiktu, ka tiesības pašas ir spēks, enerģija, — cilvēku kopdzīvi rēgulējoša enerģija?

Jā, — bet vai tad nevarētu riskēt mēģināt teikt to pašu arī tagad? Jo kas tad ir noticis: vai tad tagadējo likumu tiesību raksturs ir radikāli grozījies, salīdzinot ar ieradumu tiesībām? Liekas, nav nekāda nopietna pamata to pieņemt, jo tiesību uzdevums un tiesību būtība paliek tie paši, vai tās būtu likumu tiesības vai ieradumu tiesības.

Bet pameģsim drusku skatu uz likumu tiesību laikmetu, kad tiesības tiek „dotas“ vai „radģtas“ no likumdevģja. Vģsture mums rāda interesantus momentus daudzu tautu dzģvģ, — momentus, kad tautas sāk prasģt „rakstģtas tiesģbas“. Ko tas nozģmģ: — vai tauta nav vairs mierā ar savām lģdzģinģjām ieradumu tiesģbām un prasa citas, jaunas tiesģbas? Var jau bģt, ka daģreiz, uzstādot tģdu prasģbu, daudzi domā, ka lģdzģinģjās tiesģbas nav vairs diezgan labas un ka vajadzģgas jaunas tiesģbas; tģdā gadģjumā prasģba pģc rakstģtģm tiesģbām ietveģ sevģ arģ prasģbu pģc reformām. Bet pa lielākai daģai gan, liekas, tauta domā, ka tiesģbas ir gan labas, bet tau-

ta (jeb tautas vairākums) nezina šīs tiesības, jo tās nav uzrakstītas, nav publicētas, un tāpēc likumu piemērotājiem ir iespēja sagrozīt tiesības tautai par ļaunu. Prasība pēc rakstītām tiesībām pa lielākai daļai nozīmē to, ka tauta neuzticas vairs saviem vadoņiem un valdniekiem, kas ir ne tikai tiesību piemērotāji, bet arī tiesību zinātāji un glabātāji; bet nu tauta pati arī grib zināt savas tiesības, lai viņa varētu pārliecināties, vai tiesības pareizi tiek piemērotas. Protams, prasība pēc rakstītām tiesībām parasti tiek uzstādīta tad, kad tautas liela daļa ir neapmierināta ar savu stāvokli, jūt oikonomiskas grūtības, apspiešanu u. t. l., un tādā gadījumā prasība pēc rakstītām tiesībām ietver sevī arī prasību pēc tagadējā stāvokļa grozīšanas; bet šī pēdējā prasība var nozīmēt kā prasību pēc reformām, tā arī (un bieži laikam nozīmē) prasību pēc atgriešanās pie agrākās kārtības, pie agrākām, vecajām, „labajām“ tiesībām, no kurām valdnieki ir novērsušies. Interesantu piemēru redzam senajā Grieķijā, kur daudzās valstīs un valstiņās prasība pēc rakstītām tiesībām tika uzstādīta 7. gadu simtenī pirms Kristus, pa lielākai daļai tāpēc, ka zemnieki bija nonākuši smagā saimnieciskā un tiesiskā atkarībā no lielajiem zemes īpašniekiem (muižniekiem). Atikā šādas prasības rezultātā valdība 621. g. pr. Kr. uzdeva archontam Drako sastādīt likumus. Drako uzdevums, šķiet, bija ne tik daudz izvest reformas, bet uzrakstīt, kodicēt un publicēt pastāvošās ieradumu tiesības. Kad Drako likumdošanas darbs tomēr tautu neapmierināja, tad 594. g. pr. Kr. otram likumdevējam, pazīstamajam Solōnam, tika jau uzdots izvest oikonomiska un politiska rakstura reformas, t. i. izdot arī jaunus likumus, ejot pēc iespējas pretim tautas prasībām. Solōns tā tad varēja dot — un arī deva — agrākajām tiesībām pa daļai jaunu saturu; tomēr šīs jaunās tiesības nevarēja būt patvarīgi uzspiestas, viņām vajadzēja saskaņēt ar tautas tiesisko apziņu. Ja eupatridi (lielie zemes īpašnieki, muižnieki), kuņu rokās tanī laikā atradās valsts vara un arī pašas tiesības, nebūtu līdz ar tautu apspieduši arī pašas tiesības, bet būtu ļāvuši tiesībām brīvi attīstīties saskaņā ar

tautas tiesisko apziņu, — varbūt Solōna likumdošanas darbs nemaz nebūtu bijis vajadzīgs.

Līdzīgi tam, kā Atēnās Solōnam tika uzdots reformu izvešana, arī vairākās citās grieķu valstīs likumdošana vai reformu izvešana tika uzticēta vienai personai, un grieķi tādus valdības vai tautas pilnvarotus likumdevējus sauca par aisimnetiem. Citādu ainu redzam ap pusotra simta gadu vēlāk Romā, kur ar savu stāvokli neapmierinātā plēbēju tauta arī prasīja rakstītas tiesības. Te tiesību uzrakstīšana un kōdificēšana tika uzdots ne vienai personai, bet no desmit locekļiem sastāvošai komisijai, kas uz gadu bija ievēlēta amatā. Šī desmitvīru — decemvīru — komisija uzrakstīja likumus desmit tabulās. Nākošā gadā tika ievēlēta cita decemvīru komisija, kas iepriekšējās komisijas darbu papildināja vēl ar divām tabulām. Tā piektā gadu simteņa vidū pr. Kr. Roma dabūja savus pirmos, rakstītos likumus, slavenos XII tabulu likumus, no kuriem gan ir uzglabājušies daudz mazāk fragmentu, nekā no pusotratūkstota gadu vecākā Hammurabi kōdeka. Jādomā, ka Romas XII tabulu likumi, līdzīgi Drako likumiem Atikā, sastāvēja galvenā kārtā no pastāvošo ieradumu tiesību kōdifikācijas; un ja tur bij ienests kas jauns, tas visumā saskaņēja ar tautas tiesisko apziņu, jo XII tabulu likumi ienesa daudzās tautas dzīves nozarēs kārtību un nomierināšanos; un ja arī cīņas patriciešu un plēbēju starpā turpinājās vēl ap 50 gadu, tās norisinājās galvenā kārtā tikai politiskā laukā, — tā bij plēbēju cīņa dēļ tiesībām uz augstajiem valsts amatiem. — Piezīmēsim, ka modernajos laikos reformu izvešana parasti ir tikusi uzticēta plašai likumdošanas sapulcei — satversmes sapulcei; bet, protams, ka nav nekādu nopietnu šķēršļu izmēģināt arī grieķu un romiešu paņēmienus, t. i. uzticēt reformu izvešanu vienai personai vai nelielai komisijai.

Ieradumu tiesību uzrakstīšana, resp. kōdificēšana un publicēšana, ir vairākreiz atkārtojusies Eiropas vidus laikos un jauno laiku sākumā. Šāds darbs ir ticis darīts gan oficiālā, publiskā kārtā, valdības uzdevumā, gan arī neoficiālā, privātā kārtā, pie kam abos gadījumos darbu ir vadījusi ideja, ka rakstītajos krājumos nedrīkst ienest neko jaunu, bet drīkst uzrak-

stīt tikai īstās, vecās ieradumu tiesības. Tauta pati parasti ieskatīja šīs vecās ieradumu tiesības par īstākām un stiprākām, nekā karaļu dotās jaunās tiesības. Ilgi turējās ieskaits, ka pat karalis nevar vecās ieradumu tiesības grozīt; tāpēc nereti karaļi, gribēdami tomēr ievest jauninājumus pastāvošajās tiesībās, mēģināja nostādīt šos jauninājumus kā īsto, veco ieradumu tiesību atjaunošanu.

Eiropas vidus laiku otrā puse un jauno laiku pirmie gadu simteņi — ap 700 gadu ilga laukmets, uz kuŗu attiecas mūsu pēdējās piezīmes par ieradumu tiesību uzrakstīšanu — tiesību pielietošanas ziņā ir interesants tāpēc, ka daudzās Rietum-Eiropas kontinenta valstīs atrodam līdzās divas tiesību sistēmas: romiešu tiesības pēc Justiniāna Corpus Iuris civilis, un vietējās nacionālās tiesības. Pēdējās tika lietotas zemākajās tiesās, kur piedalījās arī tautas pašas izraudzīti tiesneši, gan kā tiesas piesēdētāji, gan kā „tiesību zinātāji“ jeb „tiesību atradēji“ (Rechtsfinder), ja nācās piemērot nerakstītās ieradumu tiesības. Romiešu tiesības piemēroja augstākajās tiesās, kur darbojās jau izglītoti juristi, kas savu izglītību dabūjuši juridiskajās fakultātēs ar romiešu un kanōniskajām tiesībām kā galvenajiem studiju priekšmetiem. No šī laika sākot juridiskā tehnika tiesību piemērošanā, apstrādāšanā, tālākveidošanā sāk iegūt arvienu lielāku nozīmi. Diezgan bieži ar juridisko tehniku saprot jau gatavo likumu kōdificēšanu, sistēmatizēšanu, piemērošanu tiesās un valsts iestādēs, iztulkošanu u. t. l. Bet juridiskā tehnika ir vajadzīga arī likumprojektu sagatavošanā, izstrādāšanā, pašā likumdošanā. Tas redzams jau 17. un 18. g. s., sevišķi Francijā un lielākajās vācu valstīs, kad likumu izdošana bij ļoti vienkārša lieta (absolūtajās monarchijās), bet likumu projekti tika jau sagatavoti birokratiskajās kancelejās no juristiem vai ierēdņiem ar speciālām zināšanām un attiecīgu praksi.

Modernā likumdošana attīstās sākot ar 19. g. s. nevien parlamentos, bet arī šaurākās kollēģijās, sevišķi ministru kabinetos. Jau vairāku valstu satversmes pašas paredzēja, ka starpsesiju laikā kabineti var izdot noteikumus ar likumu spēku, jeb provizoriskus likumus (kā arī Latvijas Rep. Satver-

smes 81. p.); vai arī kabinetiem vajadzības gadījumā tāda tiesība tika piešķirta ar pilnvarojumu, kas dots speciālā likumā, kā, piem., Francijā, kur pēc pasaules kara parlaments vairākreiz pilnvaroja ministru kabinetu izdot dekrētus ar likuma spēku (décret-loi), pie tam ļoti svarīgos jautājumos attiecībā uz administratīvām un oikonomiskām reformām. Un, beidzot, vairākās modernajās autoritāra tipa valstīs ministru kabinets ir kļuvis, vismaz uz laiku, par kārtējo likumdošanas organu. Likumdošanas būtība tomēr visos šinīs gadījumos paliek tā pati: šaurākās vai plašākās iestādēs darbojas likumdevēji, kas it kā no sevis dod jeb rada un ietērpj likumu formā jaunas, laika prasībām atbilstošas, tiesības.

Jautājums nu ir: vai likumdevējs patiešām dod jeb rada jaunas tiesības? Ieskats, kas dod pozitīvu atbildi uz šo jautājumu, arī tagad ir plaši izplatīts, bet agrāk bij vēl vairāk izplatīts, sākot ar 18. g. s. simteņa dabisko tiesību skolas lepno racionālistisko domu, ka gudrs likumdevējs patiešām var dot labas tiesības, t. i. savā kabinetā pie zaļā galda var uzrakstīt tik labus likumus, kas noderēs visām tautām un visiem laikiem.¹³ Šo lepno domu gan nokritizēja un viņas nezinātniskumu pierādīja vēsturiskā tiesību skola jau 19. g. s. sākumā, bet vēsturiskās tiesību skolas pašas ieskatu par likumdošanas būtību (ko minēsim drusku vēlāk) uz laiku nobīdīja pie malas cits lepns virziens, ko varētu nosaukt par tautas priekšstāvības romantiku. Konstitūciju izplatīšanās laikmetā bij ļoti izplatīts romantiskais ieskats, ka tauta ievēlēs par saviem priekšstāvjiem „labākos ļaudis“, kas — pats par sevi saprotams — izdos tautai vajadzīgos un vēlamos vislabākos likumus, un tad sāksies īsts labklājības laikmets... Bet labie likumi nāca reti un arvienu retāki. Romantika pamazām sāka izgaist. Tauta redzēja, ka daļa no viņas „labākajiem“ ļaudīm izvēršas par sava labuma meklētājiem, politiskiem karjēristiem, parlamentī sāk izvērsties par neauglīgu cīņu arēnām, nevien uz labiem likumiem nākas ilgi gaidīt, bet vispār parlamen-

¹³ Šī uzskata piekritējs gan nebija Monteskijs, kas savā pazīstamajā darbā *De l'Esprit des Lois* plaši aprādīja, ka likumu gars jeb īstais saturs ir atkarīgs no — jeb viņam jābūt pieskaņotam — daudziem reāliem apstākļiem.

tu likumdošanas darbs izrādās mazsekmīgs... Protams, visi parlamenti nebij vienādi, un arī katrs atsevišķs parlaments ne visā savā pastāvēšanas laikā bij vienādi labs, vai vienādi slikts. Protams, parlamentu darbā varēja uzrādīt arī sekmīgus un auglīgus periodus, un starp viņu izdotajiem likumiem patiešām bij ātrodami arī labi likumi. Bet vilšanās rūgtums pa daļai izskaidrojās ar agrākās romantikas nepamatotām pārāk rožainām cerībām. Protams, kā labus likumus, kas būtu nevien jauki uzrakstīti, bet arī patiešām labi piemērojami dzīvē, nevar vienkārši izdomāt ne gudrs filozofs (kā domāja 18. g. simteņa racionālisti), nedz arī tautas ievēlētie „labākie ļaudis“, kā domāja 19. g. simteņa politiskie romantiķi. Lai izdotu labus likumus, ir vajadzīgs labi pazīt mūsu sarežģītās dzīves apstākļus, valsts un tautas patiesās vajadzības un sabiedrībā izplatītos tiesiskos ieskatus, un mēģināt formulēt tiesību normas saskaņā ar šiem apstākļiem, vajadzībām un pamatotiem ieskatiem. Un šāds darbs drīzāk līdzināsies tiesību meklēšanai un atrasto tiesību formulēšanai, nekā jaunu tiesību izdomāšanai vai radišanai. Tas jau ir vēsturiskās tiesību skolas ieskats, ka tiesību īstā atrašanās vieta ir tautas tiesiskā apziņā (— dass der eigentliche Sitz des Rechts das gemeinsame Bewusstsein des Volkes sei), un ka nevis likumdevējs rada tiesības, bet tautas iekšējie spēki.¹⁴ Uz vēsturiskās tiesību skolas viedokļa nostājies arī viens no lielākajiem vācu modernajiem valststiesībniekiem, G. Jellineks, divās savās pazīstamajās, interesantajās, juridiskajās esējās — „Der Kampf des alten mit dem neuen Recht“, un „Verfassungsänderung und Verfassungswandlung“. Šinīs darbos attīstītā un daudziem piemēriem raksturotā ideja ir tā, ka arī tagadējā likumdošanas laikmetā tiesību veidošanas process tautas apziņā joprojām pastāv un sekmīgi tālāk attīstās, un

¹⁴) Sk. Fr. C. von Savigny, Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, 5-te Aufl., 1840, Neudruck 1892, sevišķi 2. nod., piem., 8. lpp.: „Die Summe dieser Ansicht also ist, daß alles Recht auf die Weise entsteht, welche der herrschende, nicht ganz passende, Sprachgebrauch als Gewohnheitsrecht bezeichnet, d. h. dass es erst durch Sitte und Volksglaube, dann durch Jurisprudenz erzeugt wird, überall also durch innere, stillwirkende Kräfte, nicht durch die Willkür eines Gesetzgebers.“

pateicoties šim dzīvajam procesam tautas tiesiskā dzīve nekad nav sastingusi, te norisinās kustības un cīņas, pie kam tautas apziņas veidotās un radītās tiesības nereti atstāj jūtamu iespaidu uz likumiem un satversmēm. Likumi ir stipri un ilgstoši tikai tad, kad viņi saskan ar tautas tiesisko apziņu: tie likumi, neizslēdzot pat satversmes likumu pantus, kas runā pretim tautas tiesiskai apziņai, vai nu paliek tikai uz papīra, vai arī tiek pārveidoti no tautas tiesiskās apziņas radītām ieradumu tiesībām. Šis G. Jelineka viedoklis un daudzi viņa minētajos darbos pievestie piemēri atbalsta vēsturiskās tiesību skolas doktrīnu, ko prof. A. S. Aleksējevs savā priekšvārdā Jelineka darba krievu tulkojumam īsumā raksturo šādi:¹⁵ „Tiesību radīšanas process, pēc šī ieskata, nenotiek likumdošanas mašīnas darbā, bet norisinās tautas apziņas dziļumos. Tas ir sabiedriskās psihikas sarežģīts process. Valsts likumdošanas organi nerada tiesības, bet atrod viņas.“

Kā jau redzējām, rakstīto tiesību jeb likumdošanas pirmajā laikmetā likumdevēja uzdevums tāds arī bija, — nevis izgudrot kādas jaunas tiesības, bet savākt, formulēt, uzrakstīt un publicēt jau pastāvošās nerakstītās ieradumu tiesības. Ja dzīve un kultūras attīstība būtu turpinājusies tādā pašā gausā tempā, kā līdz mūsu jauno laiku sākumam, varbūt arī tagad vēl valdošās tiesības būtu ieradumu tiesības, un „likumdevējs“ varētu apmierināties ar to, ka laiku pa laikam savāktu šīs tiesības, uzrakstītu, saskaņotu ar agrākiem krājumiem (kōdificētu) un publicētu. Bet mūsu kultūras dzīve ir kļuvusi ļoti sarežģīta un dzīves temps ir kļuvis ļoti straujš; ātri mainošās dzīve rada vajadzības un uzstāda prasības, kas vairs negaida un nevar gaidīt, kamēr izveidosies parašas un nodibināsies ieradumu tiesības. Te nu kļūst nepieciešama tā likumdošana, ko pazīstam mūsu modernajās valstīs: likumdevējam nākas uzvert jau pašas vajadzības, kas radušās valsts un tautas dzīves apstākļos, un formulēt šīm vajadzībām atbilstošas normas. Tomēr arī šinī likumdošanas darbā paliek spēkā vadošā ideja, ka li-

¹⁵⁾ Sk. Г. Еллинекъ, Борьба старого права съ новымъ, М. 1908 лpp. 12.

kumdevējs nerada tiesības pēc savas subjektīvās iegribas, bet formulē tās saskaņā ar dzīves uzstādītām prasībām un tautas tiesisko apziņu. Tā arī likumdošana ir patiesībā ļoti svarīgs juridiski tehnisks darbs, svarīgāks vēl, nekā tas tehniskais darbs, ko veic tiesneši, prokurori, advokāti un valsts ierēdņi tiesās un dažādās valsts iestādēs. Juridiskā tehnika, bez šaubām, ir vajadzīga likumprojektu sagatavošanā un izstrādāšanā un formulēto jeb gatavo likumu saskaņošanā un kōdificēšanā. Sava tehnika, lai gan citāda rakstura, vajadzīga arī tautas patieso vajadzību konstatēšanā un novērtēšanā. Tā tad labā likumdošanā vajadzīgas divas lietas: tautas vajadzību un tiesisko ieskatu pazīšana un konstatēšana, ko varētu veikt izglītoti un apzinīgi sabiedrības pārstāvji, kas norādītu jauno tiesību vēlamu saturu; un likumdošanas tehnika šaurākā nozīmē, kuŗas uzdevums — formulēt jauno tiesību normas un dot tām atbilstošu likumu veidu, kāds darbs uzticams labi sagatavotiem juristiem — speciālistiem.

Tā tad nevien likumu piemērošana un spēkā uzturēšana, bet arī modernā likumdošana patiesībā ir juridiska tehnika, kas nerada jaunas tiesības šī vārda tiešā nozīmē (piem., kā to domāja 18. g. simteņa juristi racionālisti), bet atrod tautas vajadzībām un tautas tiesiskajai apziņai atbilstošas tiesības un dod tām ārējo formu. Un tālākais juridiskās tehnikas uzdevums ir — caur attiecīgām valsts iestādēm, ko viņu kop-sakarīgajā darbībā nereti mēdz apzīmēt par aparātu vai mēchanismu, uzturēt un vadīt tiesības saskaņā ar viņu svarīgo mērķi — sabiedriskās kopdzīves rēgulēšanu, līdzīgi tam, kā inženieri ar attiecīgu aparātu un mēchanismu palīdzību vada dažādus enerģijas veidus (piem., elektrību) uz lietderīgu darbu cilvēku un sabiedrības labā.

4. Sabiedriskie un individuālie elementi tiesībās.

Iepriekš jau minējām, ka zem sabiedriskiem un individuāliem elementiem tiesībās saprotam sabiedrisko grupu vai individu ietekmi tiesību saturā vai formā. Šinī sakarībā tiek do-

mātas galvenā kārtā objektīvās tiesības. Protams, var runāt par tādiem elementiem arī subjektīvajās tiesībās, sevišķi no psiholoģiskā viedokļa, aplūkojot individu tiesisko emociju un tiesiskās apziņas izveidošanos zem citu individu vai apkārtējās sabiedrības iespaida; un arī no juridiskā viedokļa, jo subjektīvās tiesības pat arī pēc tā viedokļa, kas uztur objektīvo un subjektīvo tiesību atšķirību, ir ar objektīvajām tiesībām saistītas, un tā tad ietekme, kas konstatējama objektīvajās tiesībās, tā vai citādi parādīsies arī subjektīvajās tiesībās. Bet ar psiholoģiskiem pētījumiem šeit nenodarbosimies; un aplūkojot sabiedriskos un individuālos elementus tiesībās no juridiskā viedokļa, pareizāki būs aplūkot viņus objektīvajās tiesībās, kur viņi parādās primārāki un tiešāki, nekā subjektīvajās tiesībās.

Piegriežoties nu sabiedrisko un individuālo elementu atzīmēšanai objektīvajās tiesībās, vispirms, šķiet, dibināti var rasties jautājumi: 1) Ja pieņemam, ka tiesībās noteikti konstatējami sabiedriski un individuāli elementi, vai tad līdz ar to nenostājamies uz viedokļa, ka tiesības tiek radītas no likumdevēja, kas ieliek tiesību normās savu gribu un tā tad realizē savu ietekmi? Uz šo jautājumu jāatbild apstiprinoši: protams, ka pie modernajās valstīs pastāvoša likumdošanas procesa likumdevēja tieša un liela ietekme tiesībās ir nenoliedzama. Tikai jāpiezīmē, ka ar likumdevēja ietekmes konstatēšanu mūsu jautājums nebūt vēl nav izsmelts; jo arī likumdevējs pats var būt ietekmēts tieši vai netieši; sabiedriskie un individuālie elementi var būt konstatējami arī tautas tiesiskajā apziņā, ko likumdevējs cenšas uztvert un izprast u. t. l. Un 2) Ja atzīstam kādus sabiedriskus un individuālus elementus tiesībās, vai tad līdz ar to neatsakāmies pilnīgi no vēsturiskās tiesību skolas viedokļa, pēc kura tiesības rada tautas gars, vai arī visas tautas „iekšējie, klusu darbojošies spēki“ (innere, stillwirkende Kräfte, pēc Savini formulējuma), un tā tad par kādiem atsevišķiem — ietekmē konstatējamiem — elementiem tiesībās nevar būt runa? Jo tautas gars taču, šķiet, jāiedomājas kā kāda nedalāma substance (nemateriāla reālitate), ko nevar saskaldīt atsevišķos elementos. Un ja arī „iekšējo spēku“ apzīmējums no-

rāda uz vairākiem aktīviem elementiem, tad tomēr arī šinī gadījumā par šiem iekšējiem spēkiem nevaram neko spriest, jo tie ir „klusībā darbojošies“, neredzami un nemanāmi. — Uz šo jautājumu jāatbild, ka piekritam vēsturiskās tiesību skolas doktrīnai pēc būtības, bet neatzīstam šīs doktrīnas pirmo mistisko ietēru (par tautas garu vai iekšējiem tuvāk neapzīmētiem tautas spēkiem kā tiesības radošu faktoru). Jau Saviniņi min arī „tautas kopējo pārliecību“ (die gemeinsame Überzeugung des Volkes) un „tautas kopējo apziņu“ (das gemeinsame Bewusstsein des Volkes);¹⁶ un jaunākie šīs doktrīnas piekritēji, kā piem. prof. A. S. Aleksejevs, kā redzējām, jau noteikti runā par tautas tiesisko apziņu. Bet tautas (vai kādas sabiedriskas grupas) tiesiskā apziņa nav vairs nekas mistisks vai fiktīvs; tas ir pilnīgi reāls sabiedriski psihisks fainomens, ko var pētīt kā psihologs, tā jurists, uzrādot, starp citu, arī dažādus elementus šīs tiesiskās apziņas sastāvā. Un tādā gadījumā, protams, var runāt arī par attiecīgiem elementiem tanīs tiesībās, kas radušās no šīs tiesiskās apziņas, vai vismaz balstās uz šo tiesisko apziņu.

Jautājums par sabiedriskajiem un individuālajiem elementiem ir plašs un interesants; bet īsā žurnāla rakstā plašu jautājumu nevien nevar izpētīt, — ir pat grūti to pietiekoši apgaismot. Iesim tāpēc vienkāršāko ceļu un mēģināsim šī raksta (un šīs nodaļas) virsrakstā minēto ideju paskaidrot ar dažiem vienkāršiem piemēriem, kur redzama atsevišķu ar lielām spējām un lielu gribas spēku apveltītu individu, vai arī aktīvu, kulturāli, politiski, oikonomiski vai tamlīdzīgi spēcīgu sabiedrisku grupu tieša un viegli konstatējama ietekme uz tiesību saturu. Kā interesantu piemēru, kas vispārējā veidā var raksturot manu domu, pievedīšu Anglijas satversmi, tā tad zināmu tiesību kompleksu, par kuŗu Anglijā pašā (un arī ārpus Anglijas) ir stipri izplatīts ieskats, kuŗā atspoguļojas vēsturiskās tiesību skolas doktrīna, bet šis ieskats tomēr ir stipri trafarēts un neatbilst patiesajiem apstākļiem. Starp anġļu publicistiem, un tā tad arī anġļu sabiedrībā, ir izplatīts pazīstamais ieskats, ka Anglijas

¹⁶ Fr. C. von Savigny, Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, Freiburg, 1892, lpp. 5. un 7.

satversme nav uzrakstīta, nav „sacerēta“, nav cilvēku darināta, bet dabīgi izaugusi Anglijas sabiedriskajos un politiskajos apstākļos. Ja tas tā patiešām būtu, tad mēs varētu ar uzsvaru teikt: lūk, Anglijas satversme ir ļoti spilgts un raksturīgs piemērs, kas apliecina vēsturiskās tiesību skolas doktrīnas pareizību pat viņas pirmajā mistiskajā ietērpā. Tomēr, minētais ieskats par Anglijas satversmi ir tikai pa daļai pareizs. Anglijas satversmes raksturīga īpatnība ir tā, ka viņa patiešām nav kādas likumdošanas jeb satversmes sapulces izstrādāta, un nav kōdificēta vienā likumdošanas aktā,¹⁷ kā tas parasti ir modernajās valstīs; tā tad šinī nozīmē viņa nav cilvēku darināta, — bet arī tikai šinī nozīmē. Anglijas satversmes viena daļa sastāv no rakstītiem likumiem, sākot ar Lielo brīvību rulli 1215. g., kuŗa daži panti vēl tagad skaitās spēkā esoši, un beidzot ar vairākiem mūsu gadu simtenī izdotiem konstitucionāla rakstura likumiem, kā piem. 1911. g. parlāmenta akts, kas ierobežoja Lordu palātas likumdošanas varu un noteica leģislāturas periodu uz 5 gadiem (agrāko 7 vietā), tāpat 1918. un 1927. g. svarīgie parlāmenta vēlēšanu likuma papildinājumi u. t. l. Un vairāki no šiem likumiem izdoti pēc nopietnām cīņām; tā piem. Lielais brīvību rullis radies cīņās starp karali un opozicionārijiem baroniem; Tiesību Deklarācija 1689. g. parakstīta uz parlāmenta priekšlikumu no jaunās dinastijas karaļa (Viljama III), ko parlāments pats aicināja uz troni pēc tam, kad iepriekšējais karalis, Džemss II Stuarts, savu cīņu pret parlāmentu bij zaudējis un no Anglijas aizbēdzis; 1832. g. parlāmenta reformas likums tika izdots pēc 30 gadu ilgas aģitācijas sabiedrībā¹⁸ un asām cīņām parlāmentā, sevišķi parlāmenta abu palātu starpā, pie kam likuma pieņemšana kļuva iespējama tikai tad, kad karalis atklāti nostājās Deputātu palātas pusē un paziņoja, ka viņš

¹⁷ Anglijas satversme un angļu jurisprudence neatšķir satversmes likumus no vienkāršiem likumiem; tāpēc arī Satversmes sapulcei Anglijas apstākļos nebūtu nekāda nozīme, jo „satversmes vara“ pieder parlāmentam, kas var izdot kaut kuŗu likumu parastajā likumdošanas kārtībā.

¹⁸ Šim nolūkam tika nodibinātas divas lielas sabiedriskas organizācijas: Society for Constitutional Information, ar majoru Kartraitu priekšgalā, un Friends of the People, ar Greju un Berdettu kā vadītājiem. Sal., piem., I. H. Masterman, A History of the British Constitution, London, 1920., lpp. 197 un 198.

gatavs iecelt tikdaudz jaunu pēru (lordu, kam tiesība sēdēt parlamenta augšpalātā), cik būs vajadzīgs, lai likums tiktu pieņemts Lordu palātā. Arī ievērojamais 1911. g. parlamenta reformas akts tika izdots pēc asām cīņām parlamentā un plašas aģitācijas sabiedrībā, kas sākās tūliņ pēc tam, kad Lordu palāta 1909. g. noraidīja valdības iesniegto un Deputātu palātas pieņemto budžetu. Varētu minēt vēl vairāk piemēru, bet, šķiet, jau šie piemēri pietiekoši rāda, ka Anglijas satversme nav augusi vien, bet arī apzinīgi veidota no cilvēkiem ar likumdošanas aktiem, ap kuriem nereti norisinājušās asas cīņas dažādu sabiedrisko grupu vai parlamenta palātu starpā. Anglijas satversmes vēstures pazinējam nav grūti uzrādīt arī atsevišķu personu ietekmi uz šīs satversmes veidošanu; pirmajā vietā te minami valdnieki, kā piem. parlamenta oficiālais nodibinātājs Eduards I, daudzu parlamenta privilēģiju apstiprinātājs Indriķis IV (15. g. s. sakumā), neatlaidīgais karaļa personīgās varas un iespaids stiprinātājs Džordžs III (savā ilgajā valdīšanas laikā 18. g. s. otrā pusē) u. c.; tāpat ministri un valstsvīri, kā piem. slavenais jurists Koks augstākā tiesneša amatā 17. g. s. sākumā; parlamentāra ministru kabineta un premjērministra amata faktiskais nodibinātājs Ualpols 18. g. s. pirmajā pusē; 19. g. simteņa lielie premjērministri Gledstons, Dizraēli u. c.; bet netieši satversmes veidošanu ietekmējuši arī daudzi spējīgi parlamenta deputāti (kā Hemdens, Eliots u. c. 17. g. simtenī, Fokss, Braits u. c. 19. g. s. sākumā), sabiedriski darbinieki, žurnālisti u. t. l. Un tomēr — Anglijas satversme ir arī augusi, un tas ir bijis iespējams tāpēc, ka viņa nav kōdificēta, t. i. nav iekļauta stingros likuma rāmjos. Tā kā trūcīgie satversmes rakstura likumi nedod atbildi uz daudziem konstitucionālās dzīves izvirzītiem jautājumiem, tad lielu nozīmi Anglijas satversmē ir ieguvuši konstitucionālie precedenti un uz šo precedentu pamata izveidojušās konvencionālās normas. Šīs konvencionālās normas, kas sastāda Anglijas satversmes ievērojamu daļu un norēgulē pat veselus visai svarīgus valststiesiskus institūtus,¹⁰ ir elastīgas un lokanas, jo viņas nav saistītas

¹⁰) Tā, piem., par aktīvāko un svarīgāko valsts varas organu tagadējā Anglijas satversmē tiek atzīts ministru kabinets, kuņā savukārt va-

ar likuma burtu. Lūk, šīs konvencionālās normas ir tās, kas piešķir Anglijas satversmei to raksturu, ar kādu tā ir kļuvusi plaši pazīstama, proti, kā nerakstīta un lokana satversme (flexible constitution, par kādu to nosauca pazīstamais angļu valststiesībnieks lords Braiss). Un pateicoties šīm konvencionālajām normām ir iespējams teikt, ka Anglijas satversme ir dabīgi augusi (un arī tagad turpina augt); jo konvencionālajām normām, kas pēc savas juridiskās būtības ieskatāmas par īstām tiesību normām, ir liela līdzība ar ieradumu tiesību normām, un es viņas tā arī nosaucu par jaunākās formācijas ieradumu tiesībām.²⁰

Ir tomēr ievērojama starpība — no mūs interesējošā jautājuma viedokļa — starp vecajām un jaunajām ieradumu tiesībām. Jaunajās ieradumu tiesībās, t. i. uz precedentiem dibinātās konvencionālajās tiesībās, varam parasti uzrādīt kā individuālu ietekmi viņu veidošanā (piem. kādas konvencionālas normas pamatā atrodamais pirmais precedents radies pēc attiecīga jautājuma rūpīgas apspriešanas ministru kabinetā, kur piekrišanu guvis premjērministra vai kāda cita iespaidīga ministra noteikts priekšlikums), tā nereti arī sabiedrības ietekmi, piem. ja precedents radies (t. i. likumos neparedzēts jautājums izšķirts) saskaņā ar kādas iespaidīgas sabiedriskas grupas vēlēšanos, kas formulēta un motīvēta valdībai iesniegtā petīcijā. Vecajās ieradumu tiesībās tādus elementus sabiedriskas vai individuālas ietekmes veidā nav vairs iespējams konstatēt. Varbūt — un droši vien — arī vecajās ieradumu tiesībās laiku pa laikam parādījās individuāla ietekme tādējādi, ka kāds uzņēmīgs un drošs indivīds riskēja nodibināt precedentu ar savu rīcību, t. i. atkāpties kādā gadījumā no stingrās tēvu tēvu tiesiskās kārtības un spert pirmo soli jaunā virzienā, pie kam pamazām radās arī sekotāji, un galu galā ieradumu tiesību sistēma

došā loma pieder premjērministram jeb ministru prezidentam; bet ne kabinetā, ne premjērministra tiesiskais stāvoklis un kompetence nav noteikti nevienā likumā, — tie norēgulēti vienīgi konvencionālām normām.

²⁰ Sk. K. Dišlers, Konvencionālās normas valststiesību novadā, Latv. Universitātes Akadēmiskās Sabiedrisko Zinātņu Biedrības Rakstu krājums I, Rīgā 1936, lpp. 227 un sek., sevišķi lpp. 230, 232 un 233.

tika papildināta un pārveidota. Bet tādus gadījumus varam tikai iedomāt, pierādījumu mums nav. Liekas, pat vecajās teikās tādi gadījumi netiek minēti, vai arī minēti ļoti reti; biežāk gan šinīs teikās minēti gadījumi, ka kāds pārdrošnieks uzdrošinājies no tēvu tēvu kārtības atkāpties, bet par to saņēmis bargu sodu vai nu no dieviem, kas šo kārtību sarga, vai arī no sabiedrības pašas.²¹ — Kas attiecas uz sabiedriskajiem elementiem vecajās ieradumu tiesībās, tad pirmajā posmā, kas ilga daudzus gadu simteņus un varbūt pat gadu tūkstošus, — tādus elementus velti meklēt; jo patriarchālajās dzimtīs un varbūt arī pat ģintīs un ciltīs pirmajā attīstības posmā nav vēl nekādu sabiedrisku grupu šī vārda tiešā nozīmē. Visa patstāvīgi dzīvojošā organizētā kopdzīves grupa (asinsradniecīgā patriarchālā ģimene, ģints vai cilts), kurā attiecīga ieraduma tiesību sistēma veidojas, ir viengabalaina, un tiesību veidošanos šādā grupā noteic, kā loģiski varētu pieņemt, divi galvenie momenti: 1) cilvēciskais (jeb, kā parasti mēdz šo jēdzienu pilnīgāki apzīmēt: vispārcilvēciskais), kas ietver sevī pirmos elementāros kopdzīves principus, kas nepieciešami katrā organizētā kopdzīves grupā, kā piem. miera uzturēšana grupas iekšienē, savu tieksmju ierobežošana un citu grupas locekļu stāvokļa respektēšana, savstarpēja izpalīdzēšanās u. t. l.; un 2) attiecīgās grupas dzīves apstākļu kopsūma, kāpēc mednieku, ganu vai zemkopju grupu ieradumu tiesības pirmajā attīstības posmā būs stipri līdzīgas attiecīgās grupās. Ar laiku tomēr, augot attiecīgai grupai lielākai, grupas dzīvības intereses prasa intensīvāku un labāki noorganizētu darbu pārtikas līdzekļu iegūšanai, kāpēc nepieciešama kļūst darba dalīšana, kas savukārt dod pamatu šķirām un kārtām. Lielāku nozīmi iegūst arī atsevišķu indivīdu uzņēmība, saprātīga rīcība, izturība un neatlaidība darbā, taupība. Domājams, no šādiem ļaudīm rodas pirmie lielākie īpašnieki, sevišķi zemes īpašnieki, rodas pirmie labieši — „labākie ļaudis“, rodas pirmā aristokratija. Šis grie-

²¹⁾ Interesantas illūstrācijas ieradumu tiesību evolūcijai, jādomā, varētu dot to tautu vai cilšu (Afrikā, Dienvidamerikā, Okeanijā) tiesiskās dzīves novērojumi, kas vēl tagad dzīvo pēc ieradumu tiesībām. Bet pašlaik tādi materiāli nav manā rīcībā.

ku vārds „aristokratija“ atzīmē interesantu momentu, it kā veselu ainu, kā sabiedriskās attīstības, tā arī tiesību veidošanās vēsturē. Aristoi — nozīmē labākie, un aristokratija — labāko valdīšana. Sākumā šie ļaudis ir labākie pateicoties dažām stiprāki attīstītām, sabiedriskajā dzīvē un dzīves cīņā vērtīgām īpašībām, kā saprātībai, uzņēmībai, izturībai; un vēlāk šie ļaudis ir labākie tāpēc, ka viņu resp. viņu ģimeņu rokās ir uzkrājušās lielākas oikonomiskas vērtības un viņi dzīvo pārtikušāku, kultūrālāku, „labāku“ dzīvi. Šo labāko ļaužu jeb zemes īpašnieku aristokratijas rokās parasti nonāk, vismaz uz laiku, noteikšana un vadība, tā tad politiskā jeb valsts vara visā ģintī, ciltī vai tautā (kā tas piem. bij grieķu valstīs 8. un 7. g. simteņos pr. Kr., un Romā republikas laikā, sevišķi republikas pirmajā posmā 5. un 4. g. simteņos pr. Kr.) un līdz ar to arī tiesību pārzināšana un piemērošana, kam pamazām pievienojas tiesību attīstības jeb pārveidošanas iespaidošana vienā noteiktā virzienā, proti, tādā virzienā, kas labāki saskan ar valdošās grupas interesēm, šis ir tas laikmets, kad plašākā tauta parasti sāk prasīt tiesību uzrakstīšanu un publicēšanu. Nereti drīz pēc tiesību publicēšanas tās grupas, kas nav apmierinātas ar savu stāvokli, sāk uzstādīt prasības par sava stāvokļa uzlabošanu, tā tad sāk prasīt pēc reformām. Tas, kā redzams, ir šo sabiedrisko grupu mēģinājums tieši iespaidot tiesību saturu. Interesantu illūstrāciju šinī ziņā rāda jau minētā Solōna reformātoriskā darbība Atēnās 6. g. s. sākumā pr. Kr. Galvenās neapmierināto iedzīvotāju grupas bij divas: apspiestie zemnieki, kas prasīja brīvību un sava saimnieciskā stāvokļa uzlabošanu, un pilsētu iedzīvotāji (Atēnu un viņas ostu), kas prasīja politiskās tiesības, kādas līdz šim bij vienīgi lielajiem zemes īpašniekiem — eupatrijiem. Abu šo grupu prasības tika Solōna likumdošanā lietderīgi ievērotas, tā tad šīs grupas bij iespaidojušas tiesību saturu. Bez tam, protams, Solōnam bij jārēķinājas ar vēl vienumēr spēcīgo eupatridu grupu; un arī Solōna paša individuālais iespaids, sevišķi viņa taisnības mīlestība un mērenība, atspoguļojas viņa likumdošanā. JĀNIS DANKS

Līdzīgu, bet vēl interesantāku ainu rāda Romas vēsture, kur plēbēji divus gadu simteņus (5. un 4. g. s. pr. Kr.) veda

cīņu dēļ līdzīgām tiesībām ar patriciešiem, un soli pa solim šīs tiesības ieguva. Sevišķi interesanti atzīmēt, ka Romas likumdošana demonstrē, tā sakot, uzskatāmā veidā arī individuālo elementu tiesībās: Romā bij parasts apzīmēt likumu tā maģistrāta, sevišķi konsula, diktatora, tribūna, vārdā, kas aizstāvējis šī likuma vajadzību un panācis viņa pieņemšanu Senātā un tautas sapulcē; piem. lex Calpurnia, lex Canuleia, lex Hortensia de plebiscitis, lex Julia de civitate sociis et Latinis danda u. t. l.

Polītiskais iespaids vai pat valsts vara un noteikšana par tiesībām (ilgāku vai īsāku laiku) var būt ne tikai zemes īpašnieku jeb muižniecības rokās, bet citādos apstākļos valsts vara un noteikšana par tiesībām var nonākt arī citas grupas rokās; tā piem. vidus laiku vācu, holandiešu, sevišķi itaļu pilsētu republikās, kur uzplaukstošā tirdzniecība bij labklājības pamats, noteicošo iespaidu un nereti visu varu valstī ieguva tirgotāju šķira, kas tad parādīja arī savu noteicošo iespaidu tiesībās. Spilgts piemērs šinī ziņā ir Venēcija, vairākus gadu simteņus viena no ievērojamām Eiropas valstīm, kas sava mūža lielāko daļu bij krasi izveidota patriciska jeb aristokratiska tirgotāju republika.

Ar ko izskaidrojams, ka laiku pa laikam ciltī, tautā vai valstī kāda atsevišķa grupa (šķira, kārtā vai t. l.) iegūst noteikšanu un vadošo lomu visas cilts vai tautas dzīvē, iegūst līdz ar to arī noteikšanu par tiesībām un valsts varu? Pēc manām domām, ir nedibināti un nepareizi mēģināt izskaidrot šo parādību ar „varu un viltu“. Jau minēju, ka „labākie ļaudis“, kāds apzīmējums dažādās variācijās atrodams daudzu tautu senajā vēsturē, sākumā patiešām ir „labākie“ pateicoties dažām īpašībām, kā sapratībai, uzņēmībai jeb aktivitātei un enerģijai, izturībai u. t. l., kas viņiem dod iespēju ieņemt vadošo lomu jeb patiesībā dabīgi nostāda tos par vadošo grupu visā ciltī jeb tautā. Tās ir galvenā kārtā garīgas īpašības, kas nostāda šādu grupu visas cilts jeb tautas priekšgalā; un starp šīm īpašībām mēdz būt arī stiprāki attīstīta g r i b a kā garīgā spēka pazīme un izpausme. Bet mēs jau līdz šim aplūkojam tiesības galvenā kārtā no gribas teōrijas viedokļa, kas tiesībās saskata

kādu rēgulējošu gribu, — tautas gribu, valsts gribu, likumdevēja gribu vai t. l. Vai tad no šāda viedokļa nav diezgan dabīgi, ka garīgi attīstīta, aktīva un enerģiska grupa kļūst par vadošo un noteicošo visā ciltī, tautā un valstī, un līdz ar to ar savu gribu veido arī tiesību sistēmu, nosakot virzienu tiesību attīstībai un ietekmējot viņu saturu? Un vai no šī viedokļa nav saprotams arī tas, ka zināmos apstākļos garīgi augsti attīstīta un ar stipru gribu apbalvota personība iegūst vadoņa lomu un uzliek savu gara zīmogu arī tiesībām, pārnesot daļu no savas gribas tiesību saturā, kas no šīs teorijas viedokļa taču ir rēgulējoša griba? Un kamēr minētās labās īpašības, augsti attīstītas garīgas spējas un ar tām vienota stipra griba ir kādas sabiedriskas grupas vai atsevišķa indivīda vadošā stāvokļa pamatā, šis stāvoklis ir dabīgi pamatots, un tas arī nemaz nerunā pretim, bet pa lielākai daļai gan labi saskan ar visas cilts, tautas jeb valsts patiesajām interesēm.

Bet protams, ka sabiedrība ar savu organizāciju un kultūru, ieskaitot arī tiesības, atrodas attīstības stāvoklī. Attiecības sabiedrisko grupu starpā mainās, dažāda sabiedriska grupa panīkst, cita vai citas attīstās un prasa savām spējām un attīstībai piemērotu stāvokli. Te nu sākas tās cīņas sabiedrisko grupu starpā, no kurām pāris piemēru tikko minējām. Protams, ir nepareizi, ja vienīgo vai noteicošo vadošo lomu ciltī, tautā vai valstī grib paturēt savās rokās sabiedriska grupa, kurai nav vairs dabīga pamata priekš tam, piem. izvirtusi muižniecība, mantrausībai nodevusies tirgotāju šķira u. t. l. Un protams, ka ir dabīgs pamats un tiesība prasīt arī savu daļu visas cilts, tautas vai valsts dzīvē un viņas organizācijas, kultūras un arī tiesību veidošanā visām tām cilts, tautas un valsts dzīvē nepieciešamajām sabiedriskajām grupām, kas ir sasniegušas zināmu attīstības pakāpi un ir spējīgas apzinīgi piedalīties kultūras dzīvē. Te ir nepieciešams zināms kompromiss, kā sabiedrisko grupu iespaids saskaņošana, izlīdzināšana, līdzsvarošana. Tādu līdzsvarošanas mēģinājumu redzam jau gudrā Solōna likumu došanā un viņa veidotajā Atēnu satversmē 594. g. pr. Kr. Liekas, šī kompromisa, sabiedrisko grupu līdzsvarošanas un viņu iespaids saskaņošanas ideja ir arī kārtu

pārstāvības satversmes pamatos, kuŗas ziedu laiki ir vidus laiku beigu un jauno laiku sākuma laikmets, galvenā kārtā 14. un 15. g. simteņi. Kārtu pārstāvība, kas šinī laikā bij izplatīta daudzās Eiropas valstīs, kā zināms, pastāvēja iekš tam, ka ne visa tauta, bet atsevišķas kārtas vēlēja pārstāvjus, kas laiku pa laikam pēc valdnieka aicinājuma sanāca kopā un piedalījās likumdošanā un svarīgu valsts dzīves jautājumu apspriešanā un izlemšanā. Kārtas, kuŗām bij tiesība pārstāvjus vēlē, parasti bij trīs: muižniecība, kuŗas rokās bij zemes īpašumi un bieži arī militāro spēku organizācija un vadība; garīdzniecība, kas bij iespaidīga ar savu izglītību un reliģiskās dzīves vadību; un pilsētas, kur bij koncentrētas saimnieciskās dzīves svarīgas nozares un ar darbu, ražību un taupību sasniegta turība. Šī kārtu priekšstāvības sistēma ir nepilnīga un ar to stipri vājināta tāpēc, ka šinī sistēmā parasti iztrūkst ceturta, pie tam visplašākā, sabiedriska grupa — zemniecība, kas toreizējās vastīs bij nopiesta dzimtbūšanas nebrīvajā stāvoklī kā pie zemes piesaistīts muižu īpašnieku darba spēks. Šī „ceturta kārta“ tikai nedaudzās, piem. Skandināvijas, valstīs bij brīva, un tur tad viņai bij arī sava daļa tautas pārstāvībā. Interesanti atzīmēt, ka Somijā šī četru kārtu pārstāvība formāli, t. i. uz pastāvošo likumu pamata, bij spēkā līdz pat 1906. g.; jo 1809. g., kad Somija tika pievienota pie Krievijas uz miera līguma pamata ar Zviedriju, Krievijas ķeizars Aleksandrs I apstiprināja Somijai (saskaņā ar kādu miera līguma noteikumu) to pašu tiesisko iekārtu, kāda bij pastāvējusi zviedru laikos, un šīs tiesiskās iekārtas sastāvdaļa bij arī četru kārtu (ieskaitot zemniecību) pārstāvība Seimā.

Kārtu pārstāvība tagad pieder vēsturei. 19. g. simteņī Eiropas tautas bij pārliecinātas, ka visas tautas kopēja pārstāvība parlamentā ir daudz pilnīgāka, nekā kārtu pārstāvība. Bet izrādījās, ka šai pārstāvībai, kas radusies uz neorganizētu vēlēšanu tiesību pamata, ir savi lieli trūkumi. Kļuva skaidrs, ka dažādas grupas parlamentā cīnās dēļ iespaida likumdošanā, bet šī cīņa ir neorganizēta un valsts interesēm kaitīga. Tāpēc vairākas valstis ir jau atkāpušās no parlamentārisma un neorganizētas tautas pārstāvības un meklē pēc jauniem, pareizākiem

principiem tautas un valsts organizācijā, kas dotu visām tautas dzīvē nozīmīgajām sabiedriskām grupām iespēju piedalīties tautas kultūras dzīvē uz taisnīgiem pamatiem un organizētā veidā; un šinī svarīgajā kultūras uzdevumā ietilpst arī nacionālās tiesību sistēmas veidošana saskaņā ar tautas un valsts patiesām interesēm.

5. Tiesību būtība no jauna viedokļa.

Tiesību teorijā izplatītās konstrukcijas un valdošie ieskati, kā redzējām, nedod mums noteiktu jēdzienu par tiesību būtību. Šo jēdzienu mums nedod arī vēsturiskā tiesību skola, jo viņa nesaka, kas pēc savas būtības ir tās tiesības, ko rada „tautas iekšējie, klusu darbojošies spēki“, vai arī — modernākā formulējumā — tautas tiesiskā apziņa. Šķiet, tuvāki tiesību būtībai pieiet tās modernās teorijas, kas, analizējot tiesiskas parādības, atrod viņu saturā ļoti svarīgus psihiskus elementus — tiesiskas emocijas un gribu; un tāpēc varētu teikt, ka tiesības pašas ir psihisks fainomens. Bet kāds īsti, kā viņu tuvāki un tiešāki apzīmēt? Rodas pie tam arī sekošas šaubas: psiholoģiskais viedoklis liekas saprotamāks un attaisnojamāks subjektīvo tiesību jēdzienā, un kā tāds viņš varbūt nejuristiem ir vieglāki saprotams, nekā juristiem; jo nejuristi ir parāduši savā praktiskajā dzīvē skatīties uz tiesībām no subjektīvā viedokļa: man ir tāda un tāda tiesība, varu prasīt no A. vai B. to un to, bet savukārt man ir jāpilda tāds un tāds pienākums. Bet jurists teorētiskis ir pieradis skatīties uz tiesībām vispirms kā uz ārēji objektīvu reālītāti; viņš saka piem.: civiltiesības, administratīvās tiesības vai t. l. — ir normu komplekss, kas norēgulē to un to vai tādas un tādas attiecības. Un starp normu kompleksu un psihisku fainomenu, liekas, ir ļoti maz līdzības; citiem vārdiem: ārpus cilvēka garīgās darbības sfairas atrodamās reālītātes mums ir grūti iedomāties kā psihiskus fainomenus. Bet varbūt tas ir tāpēc — un es domāju, ka tas patiešām ir tāpēc — ka mēs vispār piegriežam pārāk maz vēribas cilvēka psihiskajai jeb garīgajai dzīvei. Mēs gan tieši noliekam (izņemot šauros materialistus, kuŗu tomēr, liekas,

nav vairs sevišķi daudz), ka cilvēks ir garīga būtne, bet šis formulējums mums parasti mēdz būt fraze bez dziļāka satura. Un parasti mēs cilvēka garīgo dzīvi jeb garīgo pasauli aprobežojam ar viņa paša personu, personīgo dzīvi un tuvāko apkārtni. Bet cilvēka garīgajā pasaulē ietilpst arī sabiedrība, tauta un valsts, ja viņš aktīvi un apzinīgi piedalās tās dzīvē; cilvēka garīgajā pasaulē ietilpst arī daba un plašais universs, ja viņš tos pēta vai interesējas par zinātnes pētījumu rezultātiem. Un no šī viedokļa, kas man šķiet pareizs, mums taču ir jāatzīst psihiskas jeb garīgas reālītales arī ārpus cilvēka personīgās psihiskās jeb garīgās pasaules šaurākā nozīmē.

Pāreju uz to viedokli jeb tiesību izpratni, kas arī objektīvās tiesības grib uztvert kā psihisku reālītāti, šķiet, atviegļina tas iepriekšējās nodaļās īsumā aplūkotais teorētiskais viedoklis, kas tiesības identificē ar gribu. Arī šis ieskats gan varbūt ir saprotamāks un pamatotāks no subjektīvo tiesību viedokļa; tomēr mēs jau esam pieraduši arī objektīvās tiesības uztvert kā (— vai vismaz viņu saturā meklēt—) valsts gribu, tautas gribu, likumdevēja gribu u. t. l. Griba ir psihisks fakts; un ja mēs tiesības indentificējam ar gribu, tad līdz ar to mēs jau esam atzinuši kā tiesību psihisko būtību, tā psihiskas reālītales objektīvas eksistences iespēju. Varbūt šī uztvere nav viegla, jo gribu mēs parasti saistām ar kādu subjektu; bet nostādot objektīvās tiesības piem. par valsts gribu, iznāk, ka griba ir atdalījusies no subjekta (valsts) un eksistē pati par sevi, kaut gan ar šī paša subjekta atbalstu un viņa aizsardzībā. Es atzīstu šo grūtību un nepiekrītu tiesību indentificēšanai ar gribu. Domāju, ka ir iespējams pareizāks ieskats par tiesību būtību, un to es gribu īsos vārdos šeit skicēt, atliekot šī ieskata plašāku pamatošanu citā rakstā.

Mans ieskats par tiesību būtību, — ieskats, kurš no sākuma var likties savāds un neparasts, bet uz kuru, šķiet, es lasītāju esmu jau pamazām gatavojis iepriekšējās nodaļās, var tikt formulēts sekoši: tiesības ir psihiskas enerģijas veids, kas rodas cilvēku kopdzīvē un rēgulē šo kopdzīvi. Tiem, kam šis tiesību jēdziens liekas savāds, es atgādināšu vispirms, ka juristi un nejuristi

pastāvīgi lieto izteicienu: likumu spēks; un juristi bieži lieto izteicienus: tiesību vara, tiesību suverēnitāte u. t. l. Kāda nozīme šiem izteicieniem? Taču neviens nedomā, ka likuma tekstam, kas ir tikai zināmu vārdu, teikumu, pantu sakopojums, pašam par sevi ir kāds spēks, tāpat kā neviens vairs netic burvības formulām un svētības un lāstu vārdiem, par kuriem senatnē tika domāts, ka tur noteiktu vārdu sakopojumam pašam par sevi esot maģisks spēks. Daži juristi varbūt teiks: šiem izteicieniem ir tikai figūrāla nozīme, — proti, tie nozīmē, ka aiz likumiem un tiesībām stāv valsts vara ar savu spaidu aparātu. Es šim uzskatam nevaru piekrist; ja tas būtu pareizs, tad jau cilvēku kopdzīve līdzinātos cietumam ar bruņotiem sargiem uz katra soļa. Protams, ka tas ir neloģiski, jo tad taču tūlīt tālāk rodas secinājums: cilvēku kopdzīve vispār nozīmē spaidus un nebrīvību, un pie katras sabiedriskas iekārtas (jo katra sabiedriska iekārta taču balstās uz tiesībām) sabiedrība ir sadalīta divi daļās — cietumniekos un cietumu sargos, kas pirmajiem diktē savu gribu un piespiež to izpildīt. — Ja nu, nobijušies no šī loģiskā secinājuma, kas izriet no tezes, ka tiesībām pašām nav spēka, bet tā ir tikai valsts griba, aiz kuŗas stāv valsts spaidu vara — mēs mēģinātu teikt, ka minētie izteicieni (par likumu spēku un tiesību varu) ir tikai zināmu fikciju figūrāli apzīmējumi, tad uz to ar vislielāko uzsvāru varētu atbildēt: tiesību spēks nav fikcija. Tas ir ļoti reāls spēks, bez kuŗa organizēta cilvēku kopdzīve nebūtu iespējama. Tas ir spēks pats par sevi, neatkarīgs no valsts varas un neatkarīgs pat no valsts, jo tiesības kā kopdzīvi rēgulējošs spēks pastāvēja sen pirms valsts. No tā laika, kopš pastāv valsts, gan tiesības liekas cieši saistītas ar valsti tādējādi, ka par vienu no valsts galvenajiem uzdevumiem ir kļuvis — atzīt un piemērot tiesības un (vēlāk) arī veidot tiesības likumdošanā. Bet mēs jau minējām, ka šie uzdevumi apvienojas juridiskās tehnikas jēdzienā. Juridiskā tehnika tagadējos sarežģītos kultūras apstākļos ir valsts rīcībā, bet ne tiesības pašas. Un aiz šīs tehnikas, aiz tiesību mēchanisma, mēs vairs neredzam īstās tiesības pašas. Ne elektriskā spuldze mums dod gaismu, bet elektriskā

enerģija, — spuldze ir tikai mēchanisms vai mēchanisma daļa. Tāpat ne likums rēgulē vai norma, bet tiesiskā enerģija rēgulē, — likumi vai normas un viņu pielietošana ir tikai tiesiskais mēchanisms un juridiskā tehnika.

Tiesību kā enerģijas jēdziens ir vienkāršs un loģisks jēdziens. Ka tiesībām iet līdzī spēka jēdziens, ka tiesības tā vai citādi saistītas ar spēku, to atzīst gandrīz visi juristi. Jo ne tikai tad šis spēks tiek minēts, kad runā par likumu spēku un tiesību varu, bet arī tad, kad saka (un tas taču pastāvīgi tiek teikts), ka tiesības rēgulē attiecības tiesību subjektu starpā vai nosaka viņu tiesiskos stāvokļus. Tiesības var rēgulēt vai noteikt tāpēc, ka viņām ir spēks. Kā redzējām, nepareizi ir pieņemt, ka tiesību spēks ir valsts spēks, jāpieņem, ka tas ir viņu pašu spēks (jo tiesības veica savu rēgulējošo uzdevumu sen pirms kā valsts parādījās uz vēstures skatuves). Bet tādā gadījumā rodas zināmas grūtības loģiskas konstrukcijas uzbūvē: tiesības jāiedomājas kā kāda reālitate, un spēks kā šīs reālitates atribūts. Un ja arī mēs pieņemtu šo konstrukciju, ka tiesības ir kāda reālitate, kurai piemīt rēgulējošs spēks, tad tomēr paliek pilnīgi bez atbildes mūsu pamatjautājums: kas tad ir šī reālitate, ko mēs par tiesībām saucam? — Man šķiet, lieta kļūst skaidrāka un vienkāršāka, ja mēs neatdalām tiesību jēdzienu no spēka jēdziena, bet cieši apvienojam abus šos jēdzienus vienā kopējā jēdzienā, rēgulējošas enerģijas jēdzienā, un sakām: tiesības pašas ir spēks, proti, sabiedrisko dzīvi rēgulējoša enerģija. Ar šo definīciju vismaz ir dota atbilde uz jautājumu, kas ir tiesības pēc savas būtības. Tiesības nav vienā gadījumā norma vai normu komplekss (objektīvās tiesības) un otrā gadījumā pilnvarojums vai prasīspēja (subjektīvās tiesības), bet visos gadījumos tiesības ir zināms enerģijas veids. Tanīs gadījumos, kur mēs esam pieraduši runāt par objektīvajām tiesībām, mums ir darišana ar šo rēgulējošo enerģiju viņas vispārējā veidā; un tanīs gadījumos, kur runājam par subjektīvajām tiesībām, mums ir darišana ar atsevišķiem šīs enerģijas kvantiem, kas ar juridiskās tehnikas starpniecību nodoti atsevišķu individu rīcībā. Līdzīgu ainu redzam pie citiem enerģijas veidiem,

piem. elektriskās enerģijas. Pastāv elektriskā enerģija vispārējā veidā (par kuŗas īsto būtību maz ko noteiktu zinām), un ar elektrotehnikas starpniecību šīs enerģijas atsevišķus kvantus iegūstam mūsu individuālā rīcībā apgaismošanai, motora dzīšanai u. t. l.

Protams, var iebilst, ka ar definīciju, kas tiesības atzīst par sabiedrisko dzīvi rēgulējošu enerģiju, ir maz kas iegūts, jo mēs taču nezīnām, kas tā īsti par enerģiju, ko nosaucam par tiesībām. Var pat jautāt: vai šāda definīcija nav mēģinājums paskaidrot nezīnāmo ar vēl vairāk nezīnāmo — *ignotum per ignotius*? Es nedomāju, ka šīs jautājums ir pamatots, vai ka uz to dodama apstiprinoša atbilde. Mēs zinām, ka ir vairāki enerģijas veidi, ar kuŗiem iepazīstamies pēc enerģijas darbības rezultātiem, bet par enerģijas pašas būtību pagaidām maz ko noteiktu zinām. Arī tiesisko enerģiju pazīstam pēc viņas darbības rezultātiem cilvēku organizētā kopdzīvē jeb sabiedrībā, un šos rezultātus jurisprudencē pētī jau sen, bet par tiesiskās enerģijas (vai kaut lietojot parasto apzīmējumu: tiesību) būtību jurisprudencē ir interesējusies maz. Tomēr daži interesanti jauno laiku pētījumi (piem. profesora L. Petražicka) rāda, ka tiesību pamatā ir psihiski fainomeni — imperatīvi atribūtīvas emocijas: un jurisprudencē izplatīts ieskats identificē tiesības ar gribu, kas arī taču ir psihisks fainomens un stāv tuvu psihikas jeb garīgas enerģijas jēdzienam. Šķiet, modernā jurisprudencē dod zināmu pamatu slēdzienam, ka tiesību avots ir tas cilvēka gara darbības novads, kur norisinās tiesiskas emocijas, kur veidojas tiesiskas atziņas, tiesiskie ieskatī, tiesiskā apziņa un pārliecība. Un ja nu tiesību avots ir cilvēka psīche, un tiesības rēgulē sabiedrisko dzīvi, vai tad nav dots zināms pamats šo divu atziņu apvienošanai vienā formulā: tiesības ir sabiedrisko dzīvi rēgulējoša psihiska enerģija. Taisnība, pagaidām mēs zinām ļoti maz par šīs psihiskās enerģijas būtību; bet tas jau ir atkal tālākais jautājums, pie tam jautājums (— par enerģijas būtību —), ko varam uzstādīt gandrīz par visiem zināmajiem enerģijas veidiem. Jau minēju, ka mēs maz ko noteiktu zinām piem. par elektriskās enerģijas būtību,

neskatoties uz elektrotehnikas lielu attīstību un elektriskās enerģijas plašu pielietojumu. Vai tad kāds brīnums, ka mēs vēl maz ko zinām par tiesiskās enerģijas būtību, neskatoties uz jurisprudences lielu attīstību. Vajadzētu vispirms nostāties uz šī viedokļa, ka tiesības ir rēgulējoša psihiska enerģija, un domāt un pētīt šinī virzienā, tad, man šķiet, mēs diezgan drīz gūtu noteiktākas un pilnīgākas atziņas par to interesanto un visai svarīgo psihiskās enerģijas veidu, ko par tiesībām saucam. Protams, psihologiem te jānāk juristiem palīgā; un es šinī vietā vēlreiz atzīmēju profesora L. Petražicka lielo nopelni tanī ziņā, ka viņš viens no pirmajiem un visnoteiktākā veidā ir norādījis uz tiesību psihisko avotu un atzinis tiesības par psihisku fainomenu. Bet, es domāju, profesora Petražicka skolēni, pie kuriem arī es piederu, taču nav saistīti palikt tikai viņa psiholoģiskās emociju teorijas robežās. Domāju, godu skolotājam dara tie viņa skolēni, kas mēģina iet kādu soli tālāk skolotāja norādītā virzienā. Vai nebūtu laiks profesora Petražicka skolēniem sākt veidot psihiskās enerģijas teoriju jurisprudencē?

Varbūt ar šo jautājumu man vajadzēja šo eseju nobeigt. Bet es paredzu, ka tie, kas par manu viedokli varbūt drusku ieinteresējušies, uzstādīs vēl pāris jautājumu, uz kuriem es gribētu mēģināt ļoti īsi atbildēt šē pat. Pirmais jautājums laikam varētu būt sekojošs: ja tiesības ir psihiska enerģija, kas tad ir normas un likumi? Šķiet, atbildi uz šo jautājumu nav grūti atrast: normas un likumi pieder tehniskajai pusei; tie ir tie tehniskie palīglīdzekļi, caur kuriem tiesiskā enerģija darbojas. Sevišķi par likumiem varētu teikt, ka tie ir noteikti kānāli, pa kuriem tiesiskā enerģija tiek vadīta; vai arī — likumi ir tiesību ārējais (vārdiskais) ietērps. Drusku grūtāki varbūt ir izprast normas īsto nozīmi. Norādījumu šai izpratnei var dot tas apstāklis, ka jau minētais ārējais noteiktais ietērps (likuma teksts) ir tikai likumu tiesībām, bet trūkst ieradumu tiesībām; tomēr kā likumu tiesības, tā ieradumu tiesības vienādi izpilda savu uzdevumu — rēgulē sabiedrisko kopdzīvi. Tas iespējams tāpēc, ka abām šīm tiesībām, t. i. tiesiskajai enerģijai abos šos veidos, vai pareizāki: vienai un tai pašai tiesiska-

jai enerģijai abos šinīs gadījumos ir vēl viens kopējs tehniskais palīglīdzeklis: norma. Varētu teikt, ka norma ir pirmais un tuvākais tiesību ietērps, caur kuŗu tiesības kļūst pazīstamas un pielietojamas; un ja likumu nosaucam par tiesību burtisko ietērpu, tad normu varam nosaukt par tiesību loģisko ietērpu. Ieradumu tiesībām ir tikai loģiskais ietērps — norma, likumu tiesībām abi ietēri — norma un likuma teksts. Ja likuma teksts būtu izstrādāts tā, ka tur neviens vārds nav ne par daudz, ne par maz, un pie tam visi vārdi atbilstu domātajiem jēdzieniem, tad likuma teksts pilnīgi sakristu ar normu un nekāda likumu iztulkošana nebūtu vajadzīga. Turpretim, valodas nepilnību un redakcijas trūkumu dēļ, juristiem bieži nākas iztulkot likuma tekstu (viens no juridiskās tehnikas uzdevumiem), lai atsegtu tiesību loģisko ietērpu — normu. Patiesībā tiesiskā enerģija darbojas caur normām, kas mūsu laikmetā ir ietērtas likumos. Bet ieradumu tiesību laikmetā normu vajadzēja atrast jeb formulēt tiesību zinātajiem vai glabātajiem, kas bij it kā dzīvi likumi.

Pēdējais jautājums stāv sakarā ar manas esejas virsrakstu; proti: ja tiesības ir psihiska enerģija, kādi tad var būt sabiedriskie un individuālie elementi tiesībās? Pa daļai uz šo jautājumu esmu atbildējis jau iepriekšējā nodaļā. Tur jau minēju, ka arī no gribas teōrijas viedokļa svešas gribas uzspiešana ar varas līdzekļiem uzskatāma par izņēmumu tiesību veidošanas vēsturē, bet normālā gaita ir tā, ka tiesību attīstību ietekmē kultūrāli attīstītas, aktīvas, enerģiskas sabiedriskas grupas un ar lielām gara spējām un stipru gribu apbalvoti indivīdi. Šķiet, šī teze paliek spēkā arī tad, ja atzīstam tiesības par psihiskas enerģijas veidu. Psihiskās enerģijas avots, kā redzējām, ir cilvēka garīgā darbība. Kultūrālāko un aktīvāko sabiedrisko grupu garīgā darbība ir samērā stiprāki attīstīta, un tāpēc šīs sabiedriskās grupas arī dod relatīvi lielāku pieaugumu tai rēgulējošai psihiskai enerģijai, kas sabiedriskajā kopdzīvē veidojas un darbojas. Un tāpat ar lielām garīgām spējām, stipru gribu un aktīvitāti apbalvoti indivīdi var

dot no savas puses relatīvi lielu pieaugumu tiesiskajai enerģijai, un var vairāk vai mazāk pārveidot tā saukto tiesisko iekārtu, — pārveidojot tiesību tehnisko aparātu, dodot tiesiskajai enerģijai jaunus virzienus un jaunus izlietošanas veidus.

Die gesellschaftlichen und persönlichen Elemente im Rechte.

Unter gesellschaftlichen und persönlichen Elementen im Rechte versteht der Autor einen direkten oder indirekten Einfluss der Gesellschaftsgruppen oder Einzelpersönlichkeiten auf Gestaltung des Rechtes als Erzeugnisses des gesellschaftlichen Lebens. Im engen Zusammenhang mit diesem Thema entsteht aber die Frage: was ist denn eigentlich das Recht, dessen Elemente man besichtigen will? Es ergibt sich, dass die Jurisprudenz zwei verschiedene Rechtsbegriffe hat, nämlich einen Begriff des objektiven Rechts als Normen, die durch die Staatsgewalt aufrecht erhalten werden und also Zwangsnormen sind; und einen Begriff des subjektiven Rechts als Befugnis oder Berechtigung des Rechtssubjekts (*Gareis: norma agendi und facultas agendi*). Man pflegt wohl hinzuweisen, dass objektives und subjektives Recht eng verbunden, oder sogar dass sie nur zwei Seiten eines und desselben Rechtes seien (*Regelsberger, Taranoffski u. A.*); in solchem Falle aber sollten wir nur eine Definition des Rechts haben, die beide diese Seiten des Rechts oder beide üblichen Rechtsbegriffe umfassen müsste. Dennoch bleiben es zwei Definitionen des Rechts mit verschiedenem Inhalte, denn Normenkomplex (objektives Recht) ist doch etwas ganz Anderes als Befugnis oder Berechtigung (subjektives Recht). Aus solcher Lage ist es leicht begreiflich, warum philosophisch angelegte Rechtstheoretiker immer wieder nach dem Wesen des Rechts geforscht und nach einer adäquaten Definition des Rechtes gesucht haben, so, z. B., Prof. I. Petrazycki, Prof. R. Stammler u. A.

Die Definition R. Stammers, eine der neuesten in der Rechtheorie, lautet: «So ist das Recht das unverletzbar selbstherrlich verbindende Wollen» (*Lehrbuch der Rechtsphilosophie, 1923, S. 89.*) Gehen wir nicht auf die Stammersche Rechtsphilosophie näher ein, sondern nehmen wir einfach das Recht als Willen an, denn diese Auffassung des Rechtes ist eine der ältesten. In alten Legenden vieler Völker wird das Recht als Willensäußerung eines Gottes aufgefasst. In den Institutionen des Justinians wird das Recht als Wille des Volkes (*quod populus constituebat*), des Senats (*quod Senatus iubet atque constituit*), oder des Kaisers (*quod principi placuit*) dargestellt. Recht als Wille des Monarchen — war die übliche Auffassung noch im 17. und 18. Jahrhundert. Im 19. Jahrhundert — dem Zeitalter des Konstitutionalismus — galt das Recht wieder als Wille des Volkes oder der vom Volke gewählten Volksvertretung. Eine sinnreiche Konstruktion der deutschen Rechtswissenschaft des 19. Jahrhunderts hat den Staat als juristische Persönlichkeit mit Rechtsfähigkeit und Willen ausgerüstet, und so wurde bald allgemein das Recht als Wille des Staates betrachtet. Es ist leicht zu ersehen, dass Wille auch mit dem Rechte im subjektiven Sinne eng verbunden ist, nämlich als Wille des seine Berechtigung betätigenden Rechtssubjekts. So könnte man sagen, dass vom Standpunkte dieser einfachen Willens-theorie das Recht immer als ein Wollen erscheint; das objektive Recht als Wollen des Staates oder des Gesetzgebers, das subjektive Recht als Wollen des berechtigten oder verpflichteten Rechtssubjekts. Von die-

sem Standpunkte aus ist es auch möglich von gesellschaftlichen und persönlichen Elementen im Rechte zu sprechen, denn es giebt viele Beispiele in der Rechtsgeschichte, wo der Einfluss einer Gesellschaftsgruppe oder einer Persönlichkeit auf den Inhalt des Rechts leicht zu erkennen ist; ebenso Beispiele, wo mehrere Gesellschaftsgruppen um das Recht kämpfen und Schritt für Schritt auf dem Wege des Kompromisses seinen Inhalt bestimmen. Als Beispiele hierzu kann man nennen: Solons Gesetzgebung in Attika; Kampf der Plebejer mit den Patriziern um Gleichberechtigung; ebenso Gesetzgebung in den Ständeversammlungen des 14. und 15. Jahrhunderts und Volksvertretungen des 19. und 20. Jahrhunderts.

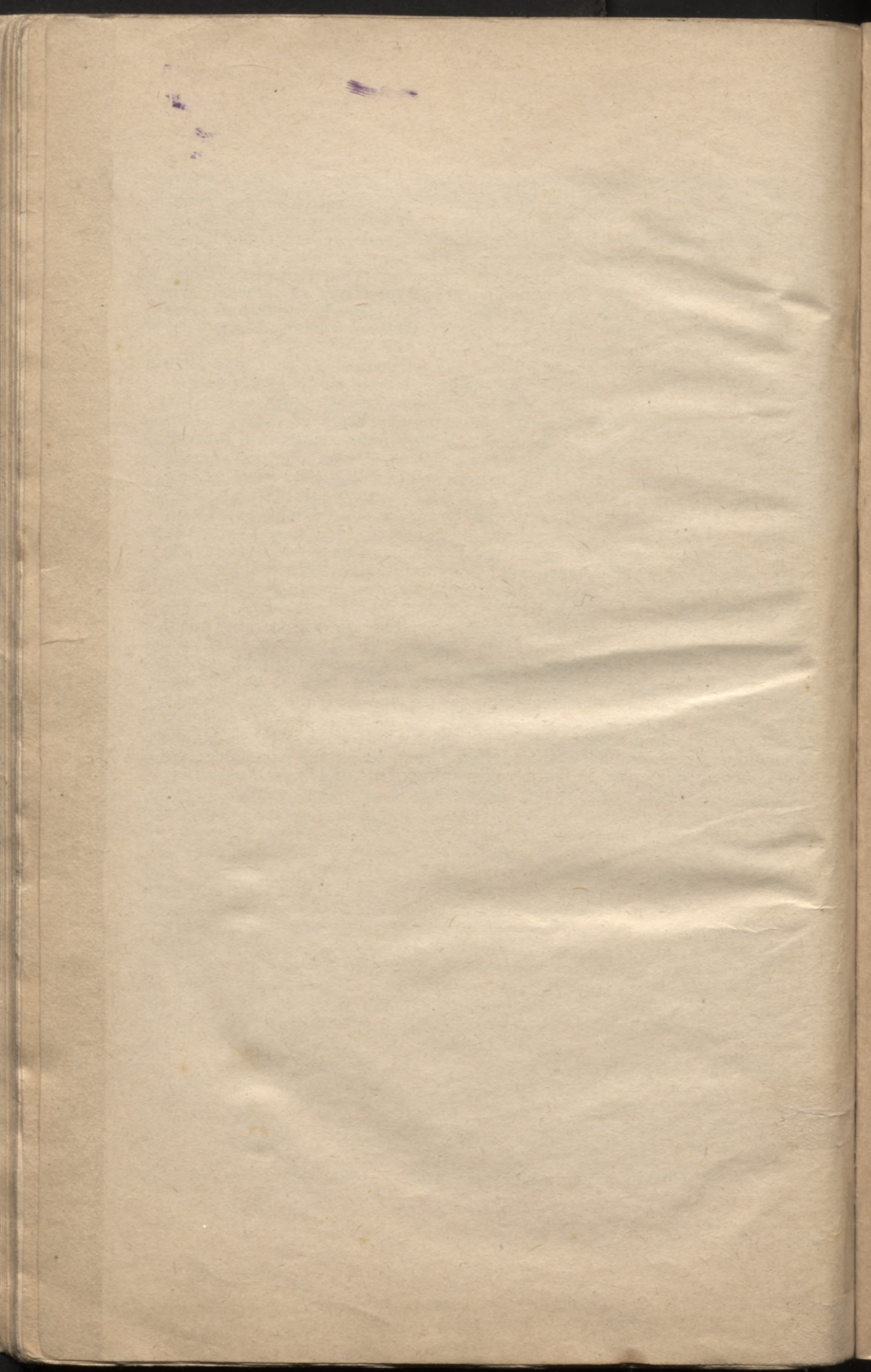
Aus dieser Auffassung des Rechts als Willen entstehen aber einige schwierige Fragen. Erstens: ist das objektive Recht wirklich der Wille des Gesetzgebers? Und wessen Wille ist denn das Gewohnheitsrecht? Die stolze rationalistische Auffassung des 18. Jahrhunderts war es, dass das Recht wirklich ein Erzeugnis des Gesetzgebers sei: ein kluger und gutgesinnter Gesetzgeber könne für alle Völker und alle Zeiten gültiges Recht schaffen. Die historische Rechtsschule bewies die Unhaltbarkeit dieser Auffassung; aber die Lehre der historischen Rechtsschule wurde bald verdrängt durch eine andere stolze Richtung, die man die Romantik der Volksvertretung nennen könnte. Nämlich, um die Mitte des 19. Jahrhunderts war die Ansicht sehr verbreitet, dass das Volk die besten Vertreter wählen werde, und diese besten Männer die besten Gesetze geben, d. h. das beste Recht schaffen, werden. Die gesetzgeberische Romantik dauerte aber nicht lange, und in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts nahm die Lehre der historischen Rechtsschule wieder eine bevorzugte Stellung in der Rechtswissenschaft ein. Nach dieser Lehre entsteht alles Recht auf derselben Weise wie das Gewohnheitsrecht, d. h., es wird «durch innere, stillwirkende Kräfte» des Volkes erzeugt, «nicht durch die Willkür eines Gesetzgebers» (Fr. C. von Savigny, vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft, Neudruck 1892, S. 8). Anderswo in dieser Schrift spricht Savigny auch von «gemeinsamer Überzeugung» und vom «gemeinsamen Bewusstsein des Volkes» Auf die grosse Bedeutung des gemeinsamen Rechtsbewusstseins und gemeinsamer Rechtsüberzeugung des Volkes für die Rechtsentwicklung und Aufrechterhaltung der Rechtsordnung haben viele bekannte Juristen hingewiesen, besonders Rechtsphilosophen und Staatsrechtler, so z. B. G. Jellinek (besonders in seinen Essays „Der Kampf des alten mit dem neuen Recht“ und „Verfassungsänderung und Verfassungswandlung“), der russische Staatsrechtler A. S. Aleksejeff u. A. Nach dieser Ansicht ist die Aufgabe des Gesetzgebers nicht so sehr das Recht zu geben, als es zu erfinden und zu formulieren im Einklang mit dem Rechtsbewusstsein und den Bedürfnissen des Volkes. So wird das Recht als etwas Selbständiges, vom Gesetzgeber Unabhängiges betrachtet, und die Gesetzgebung wird der juristischen Technik gleichgestellt. Diese Ansicht wird auch in den üblichen juristischen Ausdrücken wie „Rechtskraft“, „Rechtssouveränität“ u. dgl. ausgedrückt.

Zweitens, fassen wir das selbständige Recht dennoch als Willen auf, dann entsteht die Frage: wie kann der Wille von dem Subjekt des Willens, vom Erzeuger des Willens losgerissen werden und seine eigene Existenz führen? Herrschende ist die einfache Ansicht, dass das Recht nicht seine unabhängige Existenz und seine eigene Kraft habe,

sondern von der Staatsgewalt abhängig sei, und die sogenannte Kraft des Rechtes sei nur die Kraft der hinter des Gesetzen stehenden zwingenden Staatsgewalt. Aber — das Gewohnheitsrecht hatte doch seine Existenz und seine Kraft, und übte seine ordnende und regelnde Funktion vor ziemlich langer Zeit — vermutlich vieler Jahrhunderte, vielleicht Jahrtausende — vor dem Staate aus. Wenn wir vom Recht überhaupt (d. h. einschließlich des Gewohnheitsrechts) sprechen, so müssen wir wenigstens zugeben, dass das Recht doch seine eigene Existenz und seine eigene Kraft hat, unabhängig von der zwingenden Staatsgewalt, oder wenigstens kann es haben.

Dennoch bleibt die Frage übrig: was ist denn das Recht, das seine eigene Kraft hat? Um diese Frage zu beantworten und dabei eine Definition des Rechts zu finden, die beide Rechtsbegriffe (des objektiven und des subjektiven Rechts) zugleich umfasst, schlage ich — den Begriff der Kraft vom Begriffe des Rechts logisch nicht zu trennen, sondern das Recht selbst als Kraft anzusehen. Meine Definition des Rechts würde dann ungefähr wie folgt lauten: „Das Recht ist eine Art psychischer Energie, die im gesellschaftlichen Leben zur Erscheinung und Entwicklung kommt und das gesellschaftliche Leben ordnet und regelt. Was wir objektives Recht nennen ist diese regelnde psychische Energie im Allgemeinen; das subjektive Recht — abgesonderte Quanten dieser Energie, die vermittelt der juristischen Technik den Rechtssubjekten zugeteilt werden. Gerne gebe ich zu, dass wir wenig vom Wesen dieser regelnden psychischen Energie wissen; aber nicht mehr wissen wir von anderen Arten Energie (z. B. Elektrizität), die breite praktische Anwendung haben und als Forschungsobjekt einiger nicht nur technischen, sondern auch theoretischen Wissenschaften dienen. Die Erforschung der Rechtsenergie ist eine Aufgabe der Zukunft, deren Lösung nur in gemeinsamer Arbeit der Juristen und Psychologen erzielt werden kann. Was die Rechtswissenschaft anbetrifft, so glaube ich, könnte sie etwas Bedeutendes leisten, wenn sie an die psychologische Rechtstheorie Professor I. Petrazyckis anknüpfen und zur Ausbaugung einer psychologisch-energetischen Rechtstheorie schreiten würde.“

JANIE BANKS

LATVIJAS NACIŅŅĀLA BIBLIOTEKA

0305034118

